

Сентябрь
1

№ 4, 5 2016

А М У А Б Э

Витали Амаршъан
Атӳсны жѳлар рпоет

АХАТЦАРАШӘА

Ахатцарашәа ахацәа ирхәароуп,
Ашәыргәында изхәазом.
Ахатцарашәа хгәы тнагароуп,
Иара шжәытәзоугыы иажәзом!..

Изхәо срылоуп ахатцарашәа,
Иззырхәогь среиуами хазы.
Здоуха хәоу соуп, –
Шәынтә сеиташәоит,
Аха исхытцауам сыҗсы!..

Җаит, амарҗа, ахатцарашәа –
Ахацәа гъеѳқәа иаатшәыркья!
Ишәымуроуп хда-хшәа хьшәашәар,
Җашәмыргароуп агәытҗкья!..

Ашәаза-кыза халыжәгароуп,
Атымитыша хатҗганы,
Ғыц дунеикахьгы хажәгароуп,
ИҒыцу ашәа хәхьырҗшны!..

1996

АҘАР – АДЫРРАҚДА РЫМҘАХЬ

Ажәтарақәа реицш еибарчырчыруа амџақәа дырпшзоит ашколхәыцқәа. Ашәт быбышқәа, абларазқәа, ахаҕылашақәа реинаалашья угәы тнагоит. Иааит цәыббра мза 1, ашколталара аамта, адыррахь адунеи ахышә аазыртуа. Царамш, Анасыц лаша, Мышьтабзиала хәа абдуцәа, андуцәа рныхәацхьыз рхалашо Ацснытәи ашколқәа рахь рҕынархеит сынтәа рацхьаза акәны зшьаҕа еихызго, актәи аклассаа.

Адырра Амш хәа иалыркаауеит ари амш. Артаџцәеи атцаџцәеи реицылара гәыбылрак ацуп, агәхьяаибагара, азыцшра, аҕыцрақәа зегьы еицгәартоит блала. Зымаҕтаа цшзақәа иргәылцчаауа еилагылоу ахьыбҕар урыхызоит, ргәырҕара рыцеиџушарц уҕаххоит.

Ари амш гәырҕахә аены Ацсны 2700-џык актәи акласс ахь ицеит, урт рхыцхьазараҕы 905-џык Ацсны ахтнықалақь Аҕәатәи ашколқәа рахь инеит. Сынтәа еҕьырт ашықәсқәа рааста еиханы актәи аклассқәа аарттәхеит. Уи хәжәлар зегь реиха изеигәырҕаша хтысуп.

Царамш шәтцааит, агәабзиара, анасыц лаша, ажәџан цқьа шәыгымзааит. Ҙаанбзиала шәнеилааит!

Гәык ала бзиа шәызбо «Амцабз»

Никәала Кәытциа

Зегы ахыкоу абракоуп

Ароман акнытә

Изаракәа кны ашта дыкәгыланы даанапш-аапшит. «Ижәбома, уара, исзыруз, ижәбома сшыдыртәаз?! Ихтәаша, икәзааша, җаахәыра змоуша арахь! Шәыпс хәыцкәа шәыцтракны, шәеиханы шәцеит акәу? Ара иншәыжыыз рнышәынтра сахатәаны акыжыхәа атәыуара салаго цышәшьома? Исцыржәга нак! «Иахтахоит» рхәахит. Иахтаххазом! «Рыцсцәагы хтахым, рыбацәагы». Хара иахтаху ацсеивгароуп, шәуаами, уара ишәмахазои!.. Зхышьяргәытца сакәыхшоу, уаахалапши даҗазныкгы. Изакә рыцхароу умбазои ара икоу? Атыхәтәа анбапцәари ари? Абылра, ахтәара, анибарцәара... Иазырха, уанацъалбеит, иазырха...»

Дуазыруа ашта дныкәс-аакәсит, инапы аайкьеит, иапсам алацәажәарыгы алапшрагы хәа дунеик дналцны иҗынеихеит. Иара абракоуп иахыкәлаз уажә арака дыззыпшымыз, ихахыы изаамгоз: атцыкхәа ахысыбжь геит. Изкәа иарбаны ихысыз дахьамаз, дахытәахыз ихахыы изаамгеит. Иаргъа шыапы акы иааицырнакьеит, аха иекамыжкәа иҗааникылт. Даазыпшит даҗа хыкгы. Царта ыкәмызт. Анышә леиыҗааны дзытцаломызт. Ашта агәтаткәа дыкәгылан. «Агазара, ахыдара!» аатышит игәатца. Игазараткәазар каларын, ихыдаразаргы акәхарын абас, цәкьарас ихы кыдцаны, ашта дахьаакәгылаз. Зхахыы иаазгарыдаз, абра икәлакәаз зегь рышьтахь, абра еикәыбгоз зегы рҗаандыртынч, ицаша анца, адунеи ууаза ианаанха, җапхьа уи иҗалыҗеит хәа ахысыбжь. Икәлаткәаз ихы ипнамкьеит, ишыапы акы иааимнамкьазтгы. Уи шхәыз анеиликаа, дааизкәыҗын, днамцасны иааникылеит. Иуатәа иалыжжыз ашә даарбаазеит. Дызгара акәхарым уи, усс икзамшәагы дҗагылап дҗеиханы, аха иабантәааиуеи егы ахыкәалаа? Абриоуп иаагәыткьагахаз. Дахьааз ддәыкәларызу, иапхьака деихарызу, еилахәхьаз ахыбра иҗаавеикрызу? Ипнамкьеит, ихы акгы пнамкьеит. Иуатәа инапы адырргәгәала, иҗааириашеит.

«Дшымыццакуа убарауеи алахша?! – аатихәааит игәы. – Дабаццакуеи, иабцъар саҗакны сикуп, сицәцап хәа дшәом; ашта сыкәыргыланы сиргәакуеит, иахыынзайтаху аамта игоит. Сыпсы сылышәшәаны снаимтәахауазар хәа даапшуоу? Ухыс – ухысуазар...»

Аха анашәтәи ахысыбжь мгеит. Уи иахагы ицъашьатәхеит уажәы. Дызлахысуа уаха имамкәа дхысрымызт ауаҗы, еилагак иакәымзар. Зныктәи

схысра дасыргап хәа ихы дақәгәығзар калоит, аха уигы хыдаран. Хыдароуп усгы иаакало зегы. Уззыцшзам роуп, икамлаша роуп. Аха икало иааиуеит, инеикәыло иааиуеит. Анцәа хрыцхашья, анафс икалашагы здырхуада. Анафс... Анафс икаитцара изымдыруа ашта дықәгылан макьяна. Дыфыр, дыбналарц далагар сиеихсып каитцоу?

«Сыфзом, сушьуазаргы, сыфзом! – ихәеит Кәынцал. – Иабыкәу сара сыфны абрантәи сахьцо? Сашта сыткьяны? Афаарха акакәахәа, сныкәхааит сашта. Сеаларбагья искуеит. Сыкәхәан сугарц уалагаргы убас сеаласырцсуеит, атыхәтәантәи сымчкәа зегы еизганы убас сеаласырцсуеит, шәфыуаак сыханы сыкәырхәарц иалагаргы, анцәа-ауаа, сшырзыкәымхуа. Афаарха!.. Усылахәмаруеит акәу? – даанацш-аацшит. – Сашта сыкәгыланы, уара усылахәмаруа... Уи афыза уаха икалараны иказам. Уцәытатәаны ауп уи ушақәгыгуа. Уцәытатәаны ами иахья уажәраанзагы ушааиуаз. Иахтыцкьяны уфанааухоуп, иуцыз ант ахәфык наганы ахәыста атыхәан анышә ианахтаз. Сара сакәым, аха уара уеуцәахыр иаха еигьуп...»

Даацәыртцны арахь дааифагылар итахын. Игәы итихәауаз зегы илымха тнацкьяауа инаигәыдижьларын. Уи азы мацаразгы дышны иашта днықәижьааит, иеихәоит, зегь аоуп, иеихәоит, иихәарц иитаху зегы аафирттоит. Урт шака ирацәоу идыруандаз! Урт илымха дагәа иамахац азоуп дфашьяны абрахь дзаакәлаз. Иахауаз иимырхауа, имахауаз усгы имахауа, иеыргазашәа, иеыргызмалшәа, нас иеырхатцашәа, дмақар-чақаруа дшааиуаз, икаитцаз закә хыдароу иара ихатагы изымдырзо ашта даатахаит. Иара иитәымыз, дзеилахаз, аха ахаангы иара иитәхараны икам ашта. Абри аилкааразы абаскак затаххазеи, абаскатәи цстбара зыкалазеи? Уфых, уара, уцәама уака хәа ибжы наиргарцгы итаххеит, аха уахь ицәытатәаз цъара дцәытатцсхьан. Анцәиныс убри шиашоугы! Даагәыргъеит.

– Еи, уара, упатронкәа нцәама? Узымхысуазеи? – ибжы наиргеит.

Даара ачхара змаз уафызар каларын уахь ицәытатәаз. Ибжыткья имыргеит. Ицыз шьоук ааиуазар хәа дыцшызаргы калап.

– Урт цахьеит, уара агәак, сара соуп иааугәы-дхалаз. Егырт зегь цахьеит, шәара шәтәкәагы, хара хтәкәагы. Агәра угом акәу? Уцшыз, нас, уара, уака... Саргы ара саацшуеит. Сара сахьыццакуа хәа акгы сымазам. Сара афны сыкоуп. Уара ухы уахә, уа-аццакы...

Ихы дацэажэон аҕароуп, уаҕа акы ааиимырҕаит ашэыргэында! Абас дышшэыргэындаз акэызма, ишэакь ихарззала арахь ифшааихаз? Абцар укыми, уара... Абцар аума, ус схэеит хэа, аус злоу, агэоуп, уи уара иумазам...

Дымхысраны дыҕазаргы, арт ажэакэа иаханы ыынкылашыа имамызт ахатца. Ишыапы дазымыкыло, иеырхэа-еырхэо ифынеихеит Кэынцал. Аанда аҕынза даннеи, уи ааицырхырааны иеынкыдидцеит. Нас даеа шыафақэакгы ныҕаитцеит. Ихэра фахэатэын. Изла? Ишпа? Иабаҕоу излафеихэоз? Акыын-тыжэцэҕыа узтода? Ихарц дназхэыцит. Ма уи ааишэихроуп, иҕаитцалакгы ихэра аафеихэароуп, аха макыана дшын, дызлаҳаз азыршы даутытхыахыз, аанда куа-ишытуа анеира дшафыз ауп... нахьхы... ацатцаҕа, иацхыа икажыыз аҕэарцмарц даарывибааит уажэраанза дзацэажэоз.

Кэынцал дааццакит, убас дааццакит, днаихаххны ицсы дахьзарц итахытэҕыазшэа. Нақэацара имамызт ацатцаҕа ицажыыз, Кэынцал иахь ир-хаз иабцаргы импытыорны ишытан.

– Гэаҕ! Уалгахьазаап, – ихэеит уи данааихагыла. – Сааиргы уеҕэараагы шпеикэшэеи, гэаҕ!.. Сара амѡа саакэгылеит, иаргы дсышытазгалап ҕауцоу? Акгы алымцит. Уареи сареи хэимѡалацэам, ахэылак! Убри ауп иҕалаз. Уара уца уахь, уара утэқэа ахьцаз, ахэыста ацыхэахь...

Кэынцал длаҕэны абцар аашытихит. Ифыцхаҳараза иҕан.

– Цыанат ғылартас иуоуааит, сшашытаз, смыргэаҕзакэа, уацаланы абра-анза исзааугеит. Сзапсахалакгы убап...

Ахагацэа реицш даапышэырччеит Кэынцал. Ишыапы ахыаа ааихыцсааз-шэа дааҕалеит.

– Урхэазаны ахэыста ацыхэахь узгатэҕыо цыумшыааит, уѡызцэа рахь... Уи сара исылшо сыҕам уажэы...

Днаидцны ѡацхыа аштахь ифынеихеит.

– Афы усааит, ацалаҕыа уқэтэаны акэызма ушхысуаз иаха. Уалырѡны уанкаҳа, уаҕа узымцазар акэхап, – ихэан, даахыахэны деиҕаацэажэеит. – Аца уацэахып хэа угэы изаанагазеи, гэаҕ? Уалыѡрны ушкаҳаз ауп хэа, ацагы бганы иуқэхауан. Убри улатцаҕыац уцар иубаргэызеи. Ацалаҕыа далыѡрит хэа ахьз шцааухуцеи!.. Бцарла сеиқэуршэеит, цыанат ғылартас Анцэа иу-иҕааит. Аха уара цыанат унанагап хэагы угэы иаанагахуазар? Уаҕа! Уара цыаҳаным аилашыра уналагылахьеит унеины. Уеибашыла уа, иахьынзауҕа-ху уеибашыла! Умеибашыларгы шцаҕауцо, цыаҳаным агэашэқэа еимҕыаны уанынтала нахыс, арахь фаахэыра уқэзам, еибашырагы угхом. Укэалаауа узышытаз убри акэмыз? Дасу иеазцэылхны дзышыталаз аҕны днанагоит. Уе-ибашыла, уааҕэымтцакэа уеибашыла!..

Иабцъар наитцарсуа агәашә ахь ифынеихеит Кәынцал.

– Еи, Луман! – ибжыи наиргеит иара уа, агәашә дахьынтытцәкьаз. – Ика-лаз умбазеи уара, уанацъалбеит? Сықәрыццышәааит, аха усгыи сыкоуп, сшыа-пқәа сытапыртцәарц иалаган, сырзыламышытит, слабашыа насытцарсуа уара уахь снейуеит...

Алабашыа ахыааигәалашәаз даарччеит.

– Аиаша-аиаша, алабашыа сыртеит хасасцәа! Инаутцарсла, укамхан, амарцъа, рхәеит... Урт рцасгыи сара сыекасыжызом. Сара цъаргыи сцазом арантәи. Амала, уара, аиаша уасхәап, сааира уазыцшызшәа, уаха сыгәхыаа аамкыкәа, улыбжыахәаша уцан, уцазеит. Ас уахахыоу, уара! Хәибабар уабацири! Слабашыала увардым ыдсыршаап...

Дахытамхаз акәу акы даргәыргыон Кәынцал. Икалазаалакгыи, ицсы тамы уара, адгыыл дыкәгылами ишшыапык рыла. Иара акала уқәгылазаргыи насыпуп, рыфбагы рыла уанзыкәгыла, иарбан уаха ауафы иитаху. Иблыз блит, икахаз кахәит, аха ишыапы дыкәгылазааит. Абри ауп аус злоу хәа днейуан Кәынцал.

«Луман иахь сзымфыхытцрызеи, сахыимфыхытцра шыкоу, – ихәеит Кәынцал, игәылацәа ааизибахәхәаны, даарылагылазшәа. – Иатма икны сныдгылап, уи ицашыа фекалашәа икалеит, скажыны днасцырымтцит. Мацъацъа сыбжыи наикәсыргар, арахь даадәылтып...»

– Еи, уара! – даатгылеит дышнеиуаз. Азәыр укоума ара, сара сыда? Убжыи ааргеишь уаргыи. Агәы фыгыит, иаацсеит ахабла. Иадыруаз, изышыцылаз ашытыбжыкәа зегыи анааикәтәа, ацсы ахаханы ажәфан иатцапшуеит. Ацсы тататәуп, излаказ иазырхынхәтәуп, нас... Нас зынза даеакала ирцәажәатәуп. Ишәмахауеи, уара, Иатма, Мацъацъа?.. Уара уабакылази, Цыча?.. Анцәа ииныхәаша, уцсы цәгыацәамыз, иузеигыиз акы уашыталаны уцеит, аха уи ахыкоу аракоуп, арахь уәааха... Шәфәашәахәа зегыи... Схы атыц икәкьазшәа шәымбозааит! Шәхынхәы. Иаашәтаху зегыи, исхәоит, еитасхәоит, зегыи ахыкоу абракоуп. Абра икоу анышәцәыз, иарбан уара, нас, имызыз... Сара абыржәеипш зегыи збо, исахауа скамлазац...

Ишыапы ахыаа ааилкыеит, инапы надиргәгәалеит.

«Сагарым, – ихәеит ихапыцкәа ааихаиргәгәан, – сагарым. Иеихыхны икәыртцаз азәгыи ишыапы даакәгылахыеит, икалазеи...»

– Ехе-хе-хеи! Азәыр укоума ара, сара сыда? – ибжыи еитанаиргахт Кәынцал. Нас «илабашыа» итцаргәаны, акраамта амфәду ахь дыцшуа дгылан.

Самсон Цанба

АШЬХА ТЫПҶА

(Апоема ацыңдааха)

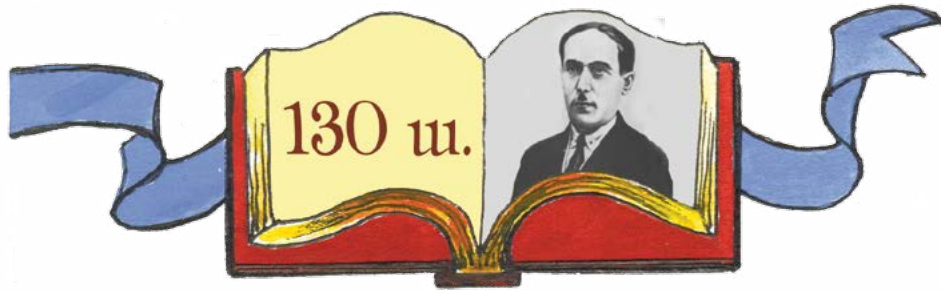
Ацсынтэыла ишьхапшзаха
Амшын еикэа афыкэыршоуп,
Уи зтэылоу Ацсны пшза –
Кавказ шла ацха лоуп.

Узыршанхаша хэыпшзак афы
Дықэгылоуп лара лхаҕа,
Дбырлашха, дымсырқьяадышха,
Дыссирха, деихышэашэо!

Еихатыруа лыбғазара еиҕкаа
Ицшзаза иакэыршоуп –
Мака мыцхэрас ицаны:
Ашэҕ быбышқэа зеиҕакам!

Лышэҕатэы зегь – гьыл лыхуп,
Илхынхэхэы, ицшзоуп цэгьаза.
Иацрышэшэогьы афэы хаа,
Ицоит хара илаха-лахауа.

Лыжэоахыр тбаагы пшзаза
Иқэҕсоуп лыхцэы кэазауа,
Ицшқаза, ихьыпштэылаха,
Илакьы-лакьуа илхьыхэхэы.

Лхы-лҕы пшза еихаччоит,
Лыбла тшаша тыцьцьаауеит,
Дшеибакәу, уахьлыхәапшуагы,
Адуinei лара илныччалоит!

Митәы шықәс дықәгылоуп лара
Уи ахәы ҳарак дымраха,
Дықәпшуеит хыхьынтә, днаҳәы-ааҳәуа,
Лыдгыл пшзара ҕыашьяуа.

Амра-хаа лыхәаччоит,
Хыхьынтәи ихаракза,
Игәырҕа-хәмаруа илзаанашьтуеит
Ишәты-какачха аапынра...

Нахьхьи, лаҕхья еишьылха,
Амра агәы ихыччала,
Еилаарцыруа, иразынха
Амшынгә-ду дхыпшылауа...

Митәы шықәс дықәгылоуп лара
Уи ахәы пшза днапш-аапшуа,
Ицьшьо илыкәыршо адунеи,
Дызлапшуагы лашьцәа-хацәа.

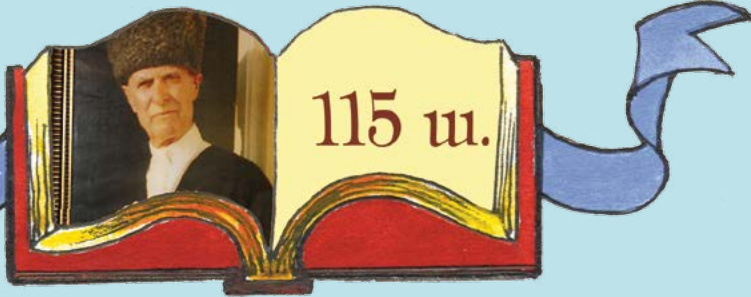
Ус дшыҕаз, мыш каххааказ,
‘Енак, пстхәак ҕыара ианхымыз,
Жәәани мшыни ахьеиларсыз
Иаацәырцит пстхәа еикәатцәак.

Еиха-еиха ишазхауаз,
Ула еилнарго ианыкала,
Иаацәырцит цлараны –
Аканҕыа рацәа рмызгәытрацәа...

Урт ракәын агәырҕа-сасцәа,
Адуinei зегь еимыздауа.
Ахы хәаахәтра бзиа избауа,
Еснагь иашьтоу жәлар ршьажәра...

Ашьха тыпҕа ишылбаз еипш,
Дықәхеит ахәы дшаҕьшаҕьо,
Лыла тыблаа ицо иалагеит,
Деибак-еибак амца лкит...

Ирылалцеит лашьцәа-аҳәхәацәа,
Дрыпхьеит зегьы, еибашьrazy,
Ртәыла Апсны аикәырхараз,
Ахақәитра анкылараз!..

Омар Беигэаа

Омар Баирам-иңа Беигэаа диит Ырқатэыла, 1901 шықаса иун 1 азы. Уа инхо аңсуаа дахыз атың Ашэаа рқыта хэа иашытоуп. Аңсны иқәйыз иабду Хасан иоуп. Уи дынхон Абжәкәа хэа иахыашытаз.

Омар Беигэаа Диузцетәи ашкол ашытаһь, Едырниттәи алицеи далгеит аңыыр изанаат иманы. Абри азанаат ала аус иуан 1964 шықасанза. Дынхон Стампыл.

Поетк, җаруафк иахасабала Омар Беигэаа хырхартала ирацоуп инапы элакыз. Итыйхьеит ажәеинраалақәа еидызкыло ишәкәқәа, аңсуаа рбышәеи, ртоурыхи, рмифологиеи ирызку акыр иаңсоу аусумтақәа аңиҗахьеит.

Ианашьоуп Д. Гәлиа ихыз зху Аңсны Ахәынтқарратә премиа.

Омар Беигэаа иңстазаара далцит шәышықәса дшыртәгылаз 2001 шықаса февраль 25 рзы. Ақәа еиҗаауп уи ихыз зху Ахәаанырцәтәи хҗынцәуаа ртоурых амузеи.

АСТАМПЫЛТӘИ АҢСЫУА БЖЬЫ

Амшынеикәа сыеңынгылауп,
Иасымша нырцә сыңшуа.
Мыши җареи зегы ыиасуеит,
Рыңба ыкам са сзынхыуа.

Сгәы-сгәатцәа нырцәка иынхаит,
Сзызысаом, сзыңыуам,
Згәахәтәы иахызау ргәырғәа бжьы нгао
Сара сгәы хәуп, схәаа тәуаум.

Мрагыларантәи пшак аасыр
Рыңсы алаушь хәа сахәауеит.
Мрагыла ицао пшак аасысыр –
«Сымшра рызга» хәа сцәауеит.

Амшын нырцә иыеңынгылау
Сан, абааңсы, бгәы камхааит,
Сгәыдбыкларцы бнап иеитцыхыу
Бгәы каханы иахыамырааит!

Бычкәын, сара, ччара зхаштыз,
Бгәыңхәы схы нкыдцаны
Ацәыуара зны сақәйтхар
Саагәыдыбкылап срыңгәғәаны.

Сзымзысао, сзымпыруа,
Мшыни жәфани саиааины,
Арсза ицарым, аамтак ааиып,
Саагәыдыбкылап срыңгәғәаны.

Згәағь мңысуа ирыңхыраафыу,
Аамтеи гәағьы хәхәаны,
Зны хәиндыриап, иабацарыи,
Саагәыдыбкылап срыңгәғәаны.

Бычкәын сара, ччара зхаштыз,
Бгәыңхәы схы иадцаны,
Ацәыуара зны сақәйтхар,
Саагәыдыбкылап срыңгәғәаны.

ГЭЛЫИА ДЫРМИТ ИШАНАҒЫ

Жәлар ғаға зырцәажәаз,
Гәы лашьцакы зырлашаз,
Бзыи гәыи рыхәра зыҕазаз –
Рыхьы Гәлыиа Дырмит дыу!

Хәрыи хәґыи злаужьхаз,
Хшыџ цары зырґыхаз,
Хымчи гәымчи зырґыиаз
Рыхьы Гәлыиа Дырмит дыу!

Рыҕабара злархыргаз,
Рыгәырґара злацшьыргаз,
Зыхарта дыу хәихырхәаз,
Рыхьы Гәлыиа Дырмит дыу!

Иуаҕәау сзымхәао, сгәы иалауп,
Уыхьзы – уыхьыз ианџаалауп,
Уҕсы аҕаҕа сыҕсы ыҕауп,
Рыхьы Гәлыиа Дырмит дыу!

* * *

Сыузыгәынқьуа цсык ала,
Сыузыґызуа гәык ала,
Цшьышә-нызқьыџы идырґызуа,
Зыуарада схәао стәыла,
Цшьышә-нызқьыџы аҕсыуаа
Иеицдырґызуа бжьык ала, –

Схы иҕау, сгәы иҕау Аҕсны!
Сеигразбылуа Аҕсны!
Аҕсабаран уа учыда
Акы сашьҕам, Аҕсны!
Ах, угәәґы сыҕсында –
Сааугәыҕаукрын, Аҕсны!..

АЖӘЫТӘТӘИ АҒСЫУА ҒАРЧЕИ ИАНЫЗ АНАПЫ ЦҚБА ЕИЦЫХ

Аҕсыуаа рыбжьы лабжьароуп,
Иеиґырҕаауа хаҕароуп:
«Еиқәатцәара мысарауп,
Шкәәкәаи цқбаи қьыиароуп».

«Арґа напы чаҕагоуп,
Арма кыгауп, цхыраагоуп.»
«Арґа напы рыґагауп,
Арма напы мап кыгоуп.»

«Анап раҕәа хьбаагоуп,
Анап еиҕых рчагоуп.»
«Ғаҕкәым кшагоуп, еисыгауп,
Напы цқба еиҕых аазагоуп.»

«Напы еиқәатцәа цәґа уырауп,
Аҕа напыуп, мыждарауп.»
«Напхы еиқәатцәа хәрыгауп,
Алашьцара иыҕагәауп.»

«Напы шкәәкәа гәыґырҕауп,
Напы цқбаґы рыґагауп.»
«Напы цқба еиҕых аазагауп,
Ғаҕшьы ианны сґарчеи ауп.

АРҒАРА

...Ажәа ркьаґла заа идырҕа,
Ажәа еиҕыхла уыи наҕза.

Рҕара мариа иамџауп уыи,
Раҕәа рҕага мыџауп уыи.

Ажәа ркьаґла ҕара хә,
Ажәа еиҕыхла азырхә!

Витали Амаршьян

АЦӘҢАНШЬАП

Ажәбжь

Амш акыр иаилашәшәхьан, Раҫта ицкәын Адгәыри иарей кара-уараха аҗны ианааиз, Раҫта иикыз айгәышә, ишыкайтцалацыз еипш, абартцаҗ зымҗа инышьтеитцит, Адгәыр иейкәага хәыц уа инаваиршәит. Акыр икәашьыз хыхьтәи рыматәакәа ааршәырхын, рҗей рнапи зәзәаны, арахь ианааҗнала:

– Иахьак ахәычы душьзеитхәоуп сшыкоу, сара икамхаша, – лхәан, Адәгыр иан Адица, ауацьякаҗ амца иахакнахаз ахьурзы амхабыста атцшыны, ашыла зынны астал икәгылаз асаара ахы иныкәылцитит. – Амлагьы даургеит...

– Акымзарак имыхьит, – ихәеит Раҫта дпшыәарччо, – уи атцкыс дсыхәоудысмыхәоу хәа бтцаар еиҗмыз.

– Шака кастцаз бдыруандаз, – җааитит иара Адгәыргьы. – Баба ипканы илаишьтуаз зегь сара илсхит!..

– Ибзиоуп, нас, уан дукәыхшоуп, машәырк ухьыр хәа акәын еихарак сзыцәшәоз...

– Уи бзиоуп, аха, уажәшьта уатцә ашьжымтан, аколнхара амашьына цьара ицанза, Панцья сихәароуп, илахьыз амаҗәахә

хзааигарц... Даара сускәа еилахейт сынтәа, уажәоума ауаа рымхлатартакәа хыркааижьтеи...

– Иахцәагалакьгы, иагьяаххәандаз убри адац гәара хәа жәаха узҗыз. Есышыкәса аанда хшалацәажәоз уаха халам. Умбои Багьлар знык ихикаан – дтынчуп!

– Иабакоу уигьы хазмырҗеитеи...

– Баба, уатцә атцәанкәеи абыцакәеи анаагалак, иахьысхәаз атып аҗы аанда сара схала ихыскаауеит. Ибзиоу?

– Ибзиоуп хәа уасымхәеи. Уара акрыузыкацозар – сара мап скыр хәа ушәома?..

– Уикәатцрауеи, мшәан, ахәычы, абаршьта ашкол ахь ицарагьы аауеит, арахь тәамҗахә имазамкәа...

– Уи азы акы ихьыр хәа бымшәан, аусура азәгы дамшьзац, еихаракгьы иара игәарпханы ианыкаитцо...

– Ааи, сара истахуп Тышәрааи хәреи хабжьара икоу атшәарра хәычы снапала ибжьыскаарц. Сара аанда шыршышуа сзымдыруа цьыбшьома, иббап ишхыскаауа! Нас Дахар икамбашьгьы штало хамбари!..

– Ибзиоуп, нас, уан дуззатәуп... Ухатца-

ха уаахавагылазаапей, ихазгэамтазакэа! – лхэан, Адица ахыттра зэазызыкыз ахыурзы, ѡацхьа амхабыста натылшыит.

Адгэыр еилацах инапала иишышыз аанда уи акамбашь еишькынѡацэла ду ааины абыржэ инадгылазшэа, аха ианзтамла, икьалыкьаеуа излааз ала инахынхэны ицазшэа игэы иааинатеит, уаѡы ишимбацгыы дааигэыргэеит.

Ауха данышьталагы, акыраамта дызмыцэазеит Адгэыр, дзызхэыцуаз уатцэтэи амш акэын. Ибла иааины ихгылан иахьа нахьхьы Хьыбаа рхэы аҕны илхны иеикэырыпсаз атцэанкэеи абыцакэеи. Изакеытэ тцэван бзиакеэузеи, ишшэыр-шшэырза!..

Адгэыр, иаб аандакэа анхикаауа ибахьейт акэымзар, макьана иара ихала тцэванк аймырсыцызт, аха имч шпакеымхари, шыта дхэыцума, имахэфакеа ракезар, ипсыеума, класск аҕы ицтэоу Дыргэыни иарей анеикэцо, ишьапы дыкэиргылазомай!.. Ахааразы ихикаашт уи, аха уа ахтыстагыы акэшэар калап. Икалап закеи, аанда амѡа еихнатэоит, ахтыста есышыкэсагыы икарцоит, сынтэа еиха иатахымкеа ишпакалахуеи! Аха убригыы шпаизыкамцари, наҕ-ааҕ ѡба-ѡба тцэван лытатцаны иѡкыдиргылар, урт адаанкеа ркыдыпсаланы, атцэымҕкеа аарылаиркацар – уаха иатахузеи? Иику аикэаҕа хэыц акэзар, ишпацхафыруеи ма!..

«Ишандаз лассы, шыри. Лассы ишандаз...»

Адгэыр абри дшазхэыцуаз ихааза ацэа дынтанагалеит.

Ацэылашамтаз ацэа дшаалтыз еипш, ахьышэтхэа ииарта дныкэтэеит. Иаб макьана дымфыхацызт. Адгэыр ѡацхьа ахчы ихынылеитцеит, аха дырѡегьых ибҕа дныхтэалеит.

– Баба, баба, – ибжыы наиргеит иара.

– Изакеи, нан, уаазырцши ас шаанза?

– Баба шыжьыза дцароуп акэымзар, амашына имоур аеуейт.

Адица лгэы иаахэеит Адгэыр иихэаз.

– Уи шэмоургыы, цыара акала иаажэгап, уцэ макьана, макьана ашара цытк агуп...

– Цытк шпагху... Баба, умаапшзои ураа?

– днеины, иаб дааиртысит. – Амашынахь умцазои, заа умцар иуоуама?..

– Ушьтал зны, – ихэеит Раста, – рлымхагыы интысшьхьейт, умшэан, цыаргыы ихацэцом уи...

Адгэыр днеины, дырѡегьых итыц аҕы днышьталеит, аха игэы тынчмызт, игэы ихон, дыццакуан...

Шыжьыхьа шааркыз еипш, иаби иарей архаҕа илбааит амашына азыхэан. Анцэа ииныхэаша, амашына ныҕэцаѡ Панца, анс-арс мхэазакэа, дрыццеит. Илырхыз атцэанкэеи абыцакэеи амашына ианакеырта, ахакеэцэанза иартэыртц рацэак агымхейт.

– Даара амаҕэахэ бзиа ылухит, аиаша уасхэап, – ихэеит Панца, хыхь акэгыларта хэыц иамаз дыкэгылан амашына данпшыло: – Смашынагыы акыр иааитцанаргэҕеит удыруоу!..

– Абри иубо ахатца исыцылихит абри зегыы, – ихэан, Адгэыр иахь Панца дынхьейрпшит Раста.

– Аферым! Уара зынза ухатцахазаапей, – ибжыы ѡтицеит Панца. – Шыагэ ицкэын иапигейт ари удыруоу, ура: уи иѡыза аашыаҕэырк дсымбацт иахьырхэо-иахьейтархэогыы, ма кэрала арии иарей ирыбжьазоузеи!..

Адгэыр аскак дандырехэа, мацк иаапхейшьейт, аха хазгыы ихы дубеиа ибо даакалаит.

Амаҕэахэ рыман ианааи, Адгэыр итцэанкэеи ибыцакэеи хазы иалхны иааиган, атцэанкэа рыҕеҕара далагейт.

– Машэырк умун, нан, ушьапы уасып, – лхэеит Адица, ахэыс ахаарахь итастоит хэа илыман дшааиуаз. – Зны акы унацхарауазыз...

– Макьана истахзам... Шаҕа ицару ббома ари сеикэаҕа!

– Исымбои, исымбои, умыццаклан, цыара машэырк каумцан...

– Мамоу, машэыр шпакастцахуеи!..

Адгэыр, игэы иамузт, рапхьаза иааеиҕьаз атцэан неиган, аанда ашьапы икраны дахьыҕаз атыцан цыа ишэа-игэата, арсра далагейт. Адгыл рацэак ипсаамызт аҕнытэ,

атцатара уадаѡхеит, аха аѡны дцаны аихатѡ лом ааигеит, – ус ꙑартѡ ибахъан, – уи алом ала заа икылтѡаны, атѡѡан аирсуа далагеит. Дук мыртыкѡагы иꙑацаза, иузмырꙑѡцо иѡытѡеитѡеит. Нас ииашан итцѡстоу, исцѡнахоу хѡа днаскъангы днахѡаꙑшит, ишиашаз аниба – даанаꙑш-ааꙑшит, заꙑа ибзианы итцѡсѡз ꙑъара азѡы ибандаз игѡахѡуа, аха иан ахѡыс лыманы акыр днаскъахъан, иаб наꙑ абардра анаѡсынтѡ иꙑыгѡбжъ ааѡуан, акѡымзар астѡи дибомызт. Ашырхѡа да-акѡтѡиан, мыцхѡ игѡы аꙑꙑыхѡо, егырт ианхаз атѡѡанꙑагы рыꙑѡъара иѡына-зикит. Атѡѡанꙑа зегъы ꙑѡъаны даналга, заа иаирсхъаз атѡѡан иамариашаны, аанда нахъыи ал ашьапы иалаирсырꙑ дахъыꙑа-зынза, зегъ зны ус итцарꙑаꙑѡ дырхысит, нас акакала рꙑыꙑаꙑ ирꙑѡѡѡо иѡынеихеит...

Уи аамтѡзы Адгѡыр иаб Раѡта дхѡыцуан: «Аамтѡ шаꙑа лассы ицѡзеи, Адгѡыртѡꙑѡа атѡѡан аирсыртѡ дꙑалеит... «Быꙑꙑѡын дбыхъзеит Мсырхан» хѡа сара сзы иа-нырхѡоз аахысгы иꙑыхуазеи!.. Саргы раꙑхъаза абри атѡѡарра хѡыꙑоуп усꙑан снапала ибжъыскааз, изакѡытѡ гѡыргъа-раз исымазгы! Акѡѡан амаа аанꙑыла-ны аꙑѡаѡара саналагаз атꙑꙑысгы убри сеигѡыргъеит... Иаргы убас акѡѡап уажѡ дшыꙑоу. Ахѡыꙑы душьит лхѡахит, дхѡыꙑума ари, шыта дарꙑысупеи!..

– Уа бзиа ууит, дад! – ус Адгѡыр атѡѡан атцатара дахъаꙑыз шыꙑоу азѡ ибжъы аа-геит. – Хѡаи, анѡѡа унаигзааит, ари уизꙑши уара, ахатѡ наза иеиꙑш итѡѡанꙑѡа шаꙑа ирыꙑѡѡѡаны иаирсыз!

Ари Раѡтараа ргѡыла – Дахѡр иакѡын, есышыꙑѡса зкамбашъ ꙑаха рнамꙑалоз, уи акырынтѡгъы иеимаꙑны аꙑызшѡѡѡѡа рыле-ибаххъан.

– Бзиа ууит, Раѡта! – уахъгы ибжъы наир-геит иара. – Уꙑꙑѡын дхатѡаха дааувагылеит, шыта акаꙑы узꙑылсыр здыруада, – хѡангы нацитѡеит, иꙑѡахъча хылꙑа даанахашѡа, ихы ашьꙑахъ быꙑꙑыꙑуа, – мамзар есышыꙑѡса, аанда ꙑамꙑазаꙑѡѡа, амхы шылауꙑоз уахѡ халамызт!

– Аиеи гѡышыа... Абзиара уꙑѡыз, абзиара узыꙑалааит! – ибжъы ааиргеит Раѡтагы, уахѡ аѡаꙑы даламлаꙑѡѡа.

– Убас, дад, убас... Хѡаи анѡѡа уиныхѡа-аит, анѡѡа ирбаꙑѡаит! – ихѡан, Дахѡр, Ад-гѡыр иаирсхъаз атѡѡанꙑѡа днарыбжъысны, ꙑынꙑ-ꙑынꙑ илабашъа арсуа имѡахъ иѡыне-ихеит.

«Ара, ахꙑысѡа акѡымꙑѡѡа, гѡашѡ хѡыꙑыꙑ ꙑѡꙑатѡхар ꙑалаꙑ, – дназхѡыцит Адгѡыр, – ахꙑысѡа иаармарианы зегъ зхыꙑꙑлома, иаххѡап, иара Дахѡр иеиꙑш шыта зыбаѡ хѡарѡѡахъоу!.. Гѡашѡ хѡыꙑыꙑ ꙑѡꙑаро-уп...» «Хѡаи, уꙑсынтꙑры анѡѡа инаигзааит, агѡашѡгъы хазѡѡѡѡѡама» хѡа азѡы ихѡаз-шѡагы илымхѡа иаѡѡасит. Нас днеин агѡашѡ хѡыꙑ ахъѡеитѡашаз аꙑыꙑгы аагѡеитѡеит, ишыꙑаитѡашазгы дназхѡыцит.

Раꙑхъаза иаирсыз атѡѡан иамариашан иꙑаирꙑаꙑѡаз егырт атѡѡанꙑѡа зегъ

аниргәгәа, Адгәыр аоны днеин мацк иңсы ааитеикит, акы днацхаит, нас дааин акакала итартаруа иказ абыцақәа ахатцо, ашышра дналагеит. АшыапкROUP пытк иңәыуадафхаз, аха рацхьаза иаирсыз убри атәван ағы, ирнааны акыр ианәеига, ашыапы аник, нас аттахаа егырт абыцақәагы атәванқәа ирыкәырқьашаны иахацсо иғынеихеит. Икаттамта арцшзараз уажәы-уажә дызхәап-шуазгы убри рацхьаза иаирсыз атәванопуп, избан акәзар, зегь уи иамариашанопуп ишындыкәигалаз...

Аапынра аламталаз ишыкалало еипш, атағын ләа иеипшыз цстхәа цақақәак лақәзаны ахәы иныкәчын, сса-сса қәап-сатакгы аура иналагеит, аха уи Адгәыр иус иапырхагамызт: еиха ишәпаз хазы инышытатцо, еиха ипоу абыцақәа рыла ашышра дағын. Еиха ишәпақәоу аанижыуан аанда шышны даналгалак ирылахиркырц азы. Уажә абыцақәа рыхқәа хахаза икоуп, аха ихиркыр, иага ицшзахап!..

Адырәаеынгы шыыжызадгылеит Адгәыр. Иац иеқьаны аус ахьиуз акәу, имахәарқәа мацк акара ихыуан, аха рацәак усс имкыкәа, акы днацхан, иғынеихеит. Иац иишышыз аандеи цақа икацсаз абыцақәеи ипыкәпыкәза азаза рыкәыхәхә икан. Еиха иауз, реиха ишшәырза иказ быцак аашытихын, дырәегыых рацхьаза иаирсыз убри атәван инаркны аанда хыркуа иәааихеит. Ус ихыркуа агәтақынза данааи, аанда итегыгы иғәгәахап ихәан, тәванк адырсылан иа-лаишышит. Аиашазгы, аанда еихагы иуз-мыркәацо иааргәгеит уи.

Ус иаб, апхзы иғашы, нактәи даахалеит.

– Аферым, даара ибзианы икаутцеит, – ихәеит уи, игәы иахәаны. – Есышықәса ас исыкацозтгы, Дахар икамбашәеи сареи аскак хаибаргәакзомызт, – днахлафит. – Нас Адгәыр иишшыз аандағы тыпк быжк-кацәаза ианиба, – ара изаанужы? – ихәан, диатцааит.

– Уа агәашә хәыц фастцоит, – ихәеит Адгәыр.

– Агәашә ба? Мшәан, уара зынзаск ағыц-апшыгарақәа урғызаапеи! Сара ара агәашә знымзар-зынгы иғасымтацызт...

Амала агәашә шыкарцо сара иусырбап уашытан.

– Мамоу, са икастцоит схала, са издыруеит, – днацтқьашә ихәеит Адгәыр.

– Ибзиопуп, ибзиопуп, са супырхагам, – ихәан Рацта нак иғынеихеит. – Амала, агәашә фәоуцоит, аха иадмыркларопуп ассир хақәшәарц ханыкоу! – абасгы нацитцеит.

– Ахала икыдхаланы иакуа икастцоит, иубап ишыкастцо!..

Аанда хыркны даналга, аоны дцан атәымықәа, ажыхәа, напыла хәархь хәыц ухәа иманы дааит. Хасаб азуны, ишәа-иза, нап аиркит агәашә акацара.

Уи аены агәашә аңәацарада ус имамкәан иеибитеит, ифәхьаз ахәа масарқәа цәны ирылихит иара, иласкәантраза, ицшзахеит оумашәатцәкьа. Адырәаены иғеитцеит агәашә хәыц цшзакәакәараза, ацарахәа ахала иныдшәалан иакуа.

Уи ашытахь Адгәыр даалаган, рацхьаза иаирсыз убри атәван инадшәалан, хәархьла атәванқәа зегы еицеикараны ихитцәцеит.

Ауха ашамтаз Адгәыр цхызла ибеит рацхьаза иаирсыз убри атәван. Дәхәыпш иатцәак ағы инаирсхит, уи ашытахь иара иауарашәаны инытцеитцеит даәакгы. Убас-убас акакала иаирсуаз атәванқәа, еицрыхәхәа адәы иқәлан рғынархахит... «Уцсынтры анцәа инаигзааит, дад, заб итәван шыап змырзыз уара уакәтәкьан!» – илымха итафхуеит абжыкәа. Урт абжыкәа хааза игәы ишыкәыфәуаз, ацәа даалцит Адгәыр. Ахышәтхәа иәааилахәаны абартцахь дындәылцит. Уи аамтаз, амрагы шеише-иуа ашыхақәа инарывтдын, ажәван акалт инахьынхалеит... Агәашә ағы Адгәыр иан Адица ажә ахьара дағын, ахәыс хәыц хышыарххо агәашә иадгылан...

Адуinei зынза фыцбарах ибо, игәы тыпра-ан ицо даакалеит Адгәыр.

«Анцәа иумырзын утәван шыап, дад, анцәа иумырзын!» хәа дырәегыых азәы ихәазшәа бжык илымха иаатасит. Уи абжы еинкьа-еиныруа ахрақәа инарныфын, дырәегыых иара икынза иаафхит...

Инна Ахашҗа

Ашыыцра

Ақырмытқәа ирылхны аөн хәычы җақсон,
Исымбоз азәы сышытаһыҗа ақырқыр дыччон.
Аөн шәыда изхәартои, иамам амардуан,
Хыбда ақәа азынкылазом – аәада дыңшуан.
Ахышә абаҗоу, абартца – иихәақәо закәи,
Са суастоуп хәа иазхәада сгәыла хәыч җакәи.

Ахәынапқәа рзоума, ма алахәартцар,
Аҗызқәа уркыахәит, ириашан иҗауцар.
Иәналахуа дарбан, иргылам ас аәны, –
Дшыыцны дысхыччон сыәны агәта дтәаны.

***

Сара азәгы сизызырәзом

– Цици-кәакәа аччахәа имцакәа,
Уатә ашкол ахыгы бцазом! –
Сан дағыуазаргы слыңқазом.

– Цици-кәакәа сызцазом,
Уатә ашколахыгы сцазом.
Сан дағылааит, слыцәшәазом.

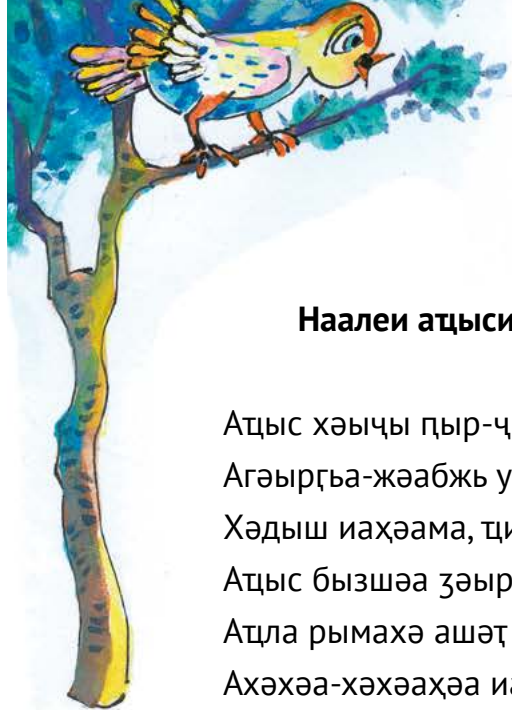
Сара сакәхеит зегь ирусу,
Цис сыцәгәан исзыңшуеит,
Ачығә-чығә хәа Хәдышгы шуеит.

Цис иатцааит, Хәдыш иатцааит,
Икаркаруа кәтыкгы хтааит.
Сара ахәмарра саәуп.

Ажәәан иатцаз аҗта җхастеит,
Амза кныхны сыхәда иахастеит,
Ихытәы дачын амзырхәага,
Сышҗеигәыргъоз сара хага.
Аҗша сҗылан сарчыхәчыхәуан,
Схәыдхатца ссир сыхәда иахысхуан
Аҗша мҗасны исцәагар хәа,
Ма аҗта гәаан сыхнаәар хәа.
Ажәәан мзада имлашыцааит,
Сыхытәы дачи сымзеи җхааит.
Аҗта сахәоит ихынхәырцаз,
Сымза лаша жәәан иакырцаз,
Аҗта хәагас амза иафәршәыз,
Амзырхәага саҗхыа икаршәыз.

Наалеи атцыси

Атцыс хэычы цыр-цырчыр
 Агэыргыа-жэабжь уара идыр.
 Хэдыш иахэама, цис иахэама,
 Атцыс бызшэа зэыр ишэцэама,
 Атцла рымахэ ашэт зэфалаз,
 Ахэхэа-хэхэхэа иасуа ацшалас
 Изеигэыргыо арткэа роума,
 Ацсаатэыла агэыргыа роума.
 Ажэџан ацшшэы фыц иабама,
 Наала лхала лыхцэы лцама.
 Аапын-хауа-рыжэтэ иашыыма,
 Ашэт рыффы-хаа иарфышыыма?
 Цыс-цры ашэакэа нцэазомызт,
 Наала дашытан, илбазомызт.
 Иахэоз ажэабжь зынза илакэын,
 Изеигэыргыоз Наала лакэын.

Атцаа сыкэхеит

Атцаа сшыкэхахаз ибеит Сыкэын,
 Ахыцэкэафкны ифысхырц сыкэын.
 Сыкэтэан хыхь, цака сыцшзомызт,
 Атцаа амахэкэа сырцысзомызт.
 Атцаакэа сыхэацшуа иччон.
 Ицхашьозшэа икацшьхон.
 Сыкэын дхалон хэыч-хэычы,
 Атцла дыкэхеит хэа ахэычы.
 Аха, игэастон, иаргыы дшэон,
 Амахэ дасны атцаа иршэшэон.
 Цака игылаз ахэыцкэа,
 Ирфазомызт атцаакэа.
 Са сахыкэтэаз исзыцшуан,
 Сыкэын амахэ ирцысуан.
 Атцаакэа сыхэацшуа иччон,
 Ицхашьозшэа икацшьхон.
 Хэыццэа гылан иахзыцшуан,
 Хэыцэагы атцла халбаауан.

Алакэка ртэыла

Абга сафар хэа сацэшэон,
 Абга аауеит хэа сан слыршэон.
 Абас слырцэон санхэычыз,
 Сдухеит сан абри дшафыз.
 Шьта абга збаргы сацэшэазомызт,
 Быцэ анырхэогь сыцэазомызт.
 Алакэка срыцхьон абга злаз,
 Санхэычызгы шэынтэ сызфаз.

Ажыа рыцхасшьон, ишэон,
 Сара сеицштэка абга ирфон.
 Алым акэын еиха игэгэаз,
 Ашэарахкэа иршьоз ахас.
 Аеы сакетэон истэххар,
 Сџахан амгэарха сырххар.
 Алакэка ртэыла цэгэа исгэацхон,
 Ацстэкаа еисзомызт, еицынхон.

Ааигәа иңсҗазаара далцит еицырдыруа ашәкәыџы, зџымҗақәа шәахәхәз, шәаҗ-хәахәз, Аңсны ииз, ииазәз, даара бзиагы избоз, уи атәыла ссир аҗоурых адунеитә ңхәаџәа ирылазыртәахәз, шәаыза хәыч Чик ихтысқәа шәзырдырхәз Фазиль Абдул-иҗа Искандер.

Уи аңсуа жәлар гәалсра дула ирыдыркылт. Агәра аагоит шәаргы даара шәгәы ишалсыз.

Фазиль зегы дырзааигәан, бзиа дырбон, ибаџхатәра ссир зныңшуаз иџымҗақәа рыла аңхәаџәа дрылатәахәан, уи ус дагәанхоит, хаштра зқәым рҗиәаџы.

АМШЫН ИАҢКУ АЖӘАБЖЬ

Сара аныкәашәа анысҗаз сгәалашәом, аха ибзианы исгәалашәоит азсашәа анысҗаз. Азсашәа анысҗаз еиңш аныкәашәа анысҗаз аахысгы акрааҗуеит, аха аныкәашәа сзыртәз дысгәалашәом. Анапеилаҗса саа-зеит. Хәаџы ондыртәаауан хәауаҗәа-хҗынхәаҗәа, хәншыҗәа, хәхәшәаҗәа, ахаҗәа, ахәса, атыпҗаҗәа. Урт аауан аҗаџа дгылқәа ркнытә, ашкол иҗалоз, атехникум иҗалоз дубарын, убарт зегы хәра хәаџы иаангылон, хашта инҗысны имҗаҗыз маҗоын. Урт ирылан акраамҗа ухаҗны инхәшәз, еиуеиҗшым аҗазшәақәа змаз ауаа, урт рахытә иҗан сара бзиа избоз, аха бзиа избатәкәоз уашыҗазар, амшын акәын, аамҗак шаасоулак, сынкылкәрааны сҗынасхон сара уахы, амшын ахы.

Аңхын ныхәак исзаџызан сара амшын есены. Исгәалашәоит, ахәыҗқәа зегы хәиманы амшын ахы хәанынахәоз, схы инаркны сшәапаҗынза җәанырра ссирк сааимнадон. – Шәаала, шәаала, шәласы амшын ахы! – схәон сара сгәыргәаҗәа.

Ус ииаҗәкаҗараза хәаҗхәа аеаанартуан хәибарыџы хәззаауаз амшын. Иахәада иҳамбаҗшәа, аҗра иҗабылгы иахәаахҗылоз мыч җыҗк аахәла-наҗон, уи акәу, ңсааиҗакрак җамҗакәа, хәшиашәз хнеины амшын хәе-налахәажәуан.

Нас, икеикеиуа ианыҗаз, хзааркәрыла җаҗаны, аҗан иҗаҗсаз хы-мыхы-қәак хрышьҗалон, ңараҗырпқәак хәаҗшаауан. Амшын ахы-ңара шҗаҗсаз, уи зны хзааркәрыла аныҗаиҗаз ишибаз атәы сеиҳәеит сџызак. Исахәз сыҗәа арҗәалеит. Сџыза исеиҳәаз ажәабжы дарбанзаалак азәы илымҗа аҗынза ишнахәамго хналаҗәажәаны хәаџыҗақәа рахы хҗеит, аха сара

лаңааихьшь сзыќаќомиыт: сахышьтаз снаћуан, сааћуан, сгәаќуан, ашара сыќсы сзахыгзомиыт.

Сара усќан хзаарќерыла аќаќашья цќагыы исыздыруаиыт. Уи азы акәһап, иага сынзаакәкәаларгыы, акы ааспыхьямшәазакәә сызәеиуаз. Убасќаамта ҳара амшын хтаһалон, ихазгәамтазакәә акәараћәә аиќасра ҳалагон, нас ҳәәһарпћахуеит ҳәә ҳаибарыюуа акәара ҳаван.

Сара бзиа избон азы ҳахьталоз атып. Иара аброуп сара азсара сахьалагаз, иара абракоуп зны амшын сашьырц егьяхьяасыгымхаз. Ус ауп ишыкоу аќстазарааќынгыы, иаћа ашәарта уахьтагылахьяз атып еснагь бзиа иубоит, угәалашәарафы иаанхоит.

Сгәалашәарафы иаанхеит сара азсашья сцеит ҳәә схы саќәгәыќуа санааќалаз амшгыы. Усќан сара амшын анапќәә срынќаны сакит, сзаакәрылар ҳәә сымшәә ацәќәырпќәә срыниаалан. Быжьбаќа шыќәса ракәхарын сара усќан исхыќуаз. Амшыни сареи ҳаилибаќааит ҳәә агәәанагара соуит сара усќан.

Сыкөша-мыкөша ауаа рацәаоын: азы иҗаз убарын, аҗәараҗны аҗслымз-ра илаиаз убарын. Аҗшьаоцәатәҗья еҗырҗ ирылукаауан. Дысгәалашә-оит аҗәара иҗәтәаны ашәҗәыпхъара иаҗыз тьпҗак. Уи лааигәара дтәан арҗыск. Уи длахҗыхза, ахагәрагара иманы днапшы-аапшуан, насыҗ шим-оу, иапхъаҗаҗы аҗраамҗа насыҗ иманы дшыҗало иныҗшуа.

Амшын санҗымҗза, сеилшәааны аҗара салагеит. Сыҗсырҗхап хәа аҗәара саақәҗылеит, аха, рацәак аамҗыцқәа, сыҗсызнымкылакәа, сыюны оапхъа амшын сыеналасыҗыит. Ари аамҗа ссир аҗы исцәагар, лассы имоасыр хәа сшәаны.

Абаа хыҗәҗәара аҗынза сызсаны сҗаны сааит зны. Уи азмырхакәа, сҗаны сеиҗааит. Даәазныкҗы, сышьҗахъҗа схынхәырҗ сшаҗыз... сымҗқәа аасылышәшәан, азааҗәрылара салагеит. Сыҗсы ааизҗаны, изулакҗы сыоухәҗәрылон, аха сыбҗыы сырҗомызт. Иҗалап ахәхәаха сахымзозар, иҗалап сшәаны сыбз сыхәлашәәазарҗы.

Насыҗшәа, аҗәара иҗәтәаз арҗыск илапш сыҗашәеит. Уи инапы җәҗәақәа раҗәхап, аҗы саашьҗнахын, снаҗаны аҗәара снықәнаҗеит. Сы-блақәа анаахыст, сгәы еилнарҗеит уи арҗыс шиаҗәыз сара сеиқәзырхаз.

– Амшын агәахыы иухалома шыҗаҗы? – дҗааит уи арҗыс, сла-рха-оархо азы анысҗырх, сыҗсы анаарҗа, дсацәаҗәартәҗы җалазшәа анааиба.

– Мап, – схәеит сара, арҗыс игәы җасҗарҗ сҗахны.

РУШЬБЕИ СМЫР

Аңсны жәлар рпоет

СЫРШЬХЬЕИТ САРА...

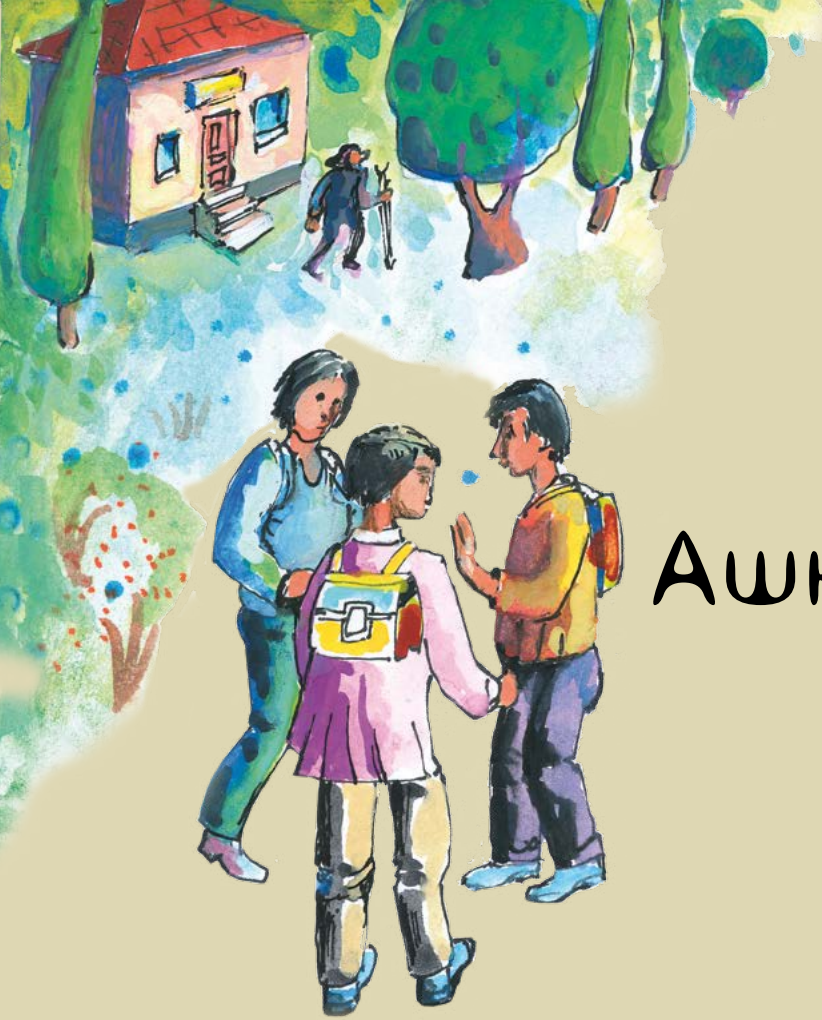
Сыршьхьеит сара римаа,
Абырзенқәагь – хазы.
Иахтысуаз сҳәарыма?
Ихынҳәыхуан сыңсы.

Сыршьхьеит сара аңьамқәа,
Инғыцәаарц суахта.
Сыңсымқәа-сыбзамқәа,
Саацәыртцуан еиҫа.

Сыршьхьеит сара арабқәа,
ҫырқәтәылагь сбылхьеит.
Ргәы иҫамқәа, исзыңшзамқәа,
Дырәегьых сеикәхеит.

Сыршьуан сара ақыртқәа
Уи сшьам снахырқьо.
Сәагылон, атәымқәа
Уа мцак нарқәақьо.

Сшьа шәахстақәа унымцырғь,
Сыңсадгьыл иутәуп.
Аха сыбызшәа ҳцәызыр –
Уаргьы саргь ҳаңсуп.

Павел Анқаб

Ашколхәыцқәа реимак

Ашкол ашта иаатытны рыџныҕа иаазго амџаду ианыланы рџанаар-ха, хџык 6-тәи акласс аџаџџәа, ааигәа рыбжъара иџәыртџыз аимак иџегь аџеаргәгәеит. Рыбжъқәа наскъа инхоз ауаа рыџнқәа рџынзагы иназон.

– Сара исзеилымкаауа, ашәкәы аџы иахџо аџсабара аилазаашъақәеи ауаатәыџса рыхдырраџы иахъанза иаанханы иҕоу ииашам аџәажәарақәеи ишахәџоу еиџаргылазамкәа иахъыҕоу ауп... шәахәаџш... аџсабаратцара ашәкәаџы ус ҳахысуеит: адунеи аџы иҕоу жәџанк ауп, мрак, мзак ауп хәа, арахъ ҳара ауаатәыџса ҳанџәажәауа иаххәап: «ҳажәџан ҳазкәыхшоу... ҳара ҳажәџан... хра ҳамра, ҳамза»... дџәажәауан иџызџәа дырџагъежъуа, Даур.

– Ажәџан иатџә маџара атәы акәым, иара амшын еиқәа ҳазеџынтәа-лоу азгы ус ххәоит: «ҳамшын ҳазкәыхшоу» хәа, уигы иашоума... аџсуаа ҳазхыџшыло амшын ахы-атџыхәа зегы ҳара иахтәума, ҳара ҳаиџш уи даџеа жәа-ҳәынтқарракгы рыдгылқәа аџыкәыршоуп?.. – иџыза иихәоз днаџхрааит Алиасгы.

– Анаука еилкаараџы, хымџада, аџсабара иашала аилазаашъа ауп иахнарџо... Ёеишәа ишәзеилымкаазар акәхап ҳартџаџы иахъа еиџеихәоз ахырхарџақәа рџакы... аха ауаа рџәажәараџы жәытәнатәгы ахархәа-

ра аман ажәа «ҳара җтәы», уи анаукаҗцаара иабаҗырхагоу?.. – ифызцәа ирхәоз дақәшаҗтхомызт Роман.

– Ишҗақало, ихәеи нас, адунеи иқәынхо ажәларқәа зегыи хаз-хазы ацәажәарақәа, аҗсуаа ҳаипш идәықәырцо иалагар «амра җара җтәоуп, амза җара җтәоуп, ажәфан шәаламкыысын» җәа анаука иахәо аилкаарақәа ауаа рыхдырраҗы гәрагарас ирауеи? – иихәац ихәон Даур.

Убасқан рышьтаһыала даарыхъзеит адәқбан иаадәылтцны зәаазхаз ргәыла Нестор. – Шәыбжыи гәғәоуп, шәҗатәхәқәа еимашәкзар қалап? – днарызцааит. Дара иархәеит реимак закәыи.

– Адунеи аҗы иқоу адгыл акоуп, ижәдыруеит, – ацәажәара дналагеит Нестор дрыцны иҗахынаихаз, – аха адгыл зегыи хәҗа-хәҗала ишоуп ауаа рзы... адунеи иқәынхо ауаатәыфса җаҗшрақәеи җбызшәақәеи шеипшым еипш, еипшым җазқәынхо адгыл аилазаашыагы, амилатқәа зегыи җанхартақәа ахәаа рыбжыоуп... Исашәхәеи, Аҗсны хәаақәас иамоу мрагыларахыи мраҗашәареи? Ииашоуп! җсоуи Егры ази... ус анакәха, урт ирыбжыанакыз адгыл зтәыда?

– Ғара! – еицырхәеит рыхфык.

– Ииашоуп! Адгыл җара ианахтәха, уи иамоу абеиарақәа, аҗшзара, ахаара зегыи җара иахтәоуп... җадгыл инамариашан иқоу ашьха-ага, ажәфан, амшын... иара ашьхақәа иаарывтцны иахҗаҗхо амрагыи лҗашәанза җара иахтәоуп...

– Ус ишҗа, мшәан... нас егырт ажәларқәа ирымеи? – еицәакны җаарҗит ахәыцқәа.

– Амреи амзеи егырт апланетақәеи убри ақара ихароуп җара җҗынтәи урт рыҗхара еипшны, еиқараны җақа иқоу ауаа ирыртәит, аха җара иахдыруеит адгыл шкәымпылу, ишыгыежыуа... убри ақынтә, урт рлашарбагақәа адгыл ақәҗхара аамҗакала изықалом, җара җҗыи ианҗхо даҗаҗыара ихәлоуп, ус анакәха?.. – дыҗчо днарыхәаҗшит Нестор ахәыцқәа.

– Ус анакәха... җара җҗыи ианҗхо – җара иахтәоуп! – иаибарҗчеит ахәыцқәагыи.

– Амшынгыи убас иқоуп, ххәынҗқарратә хәаа инамариашаны иахбо амшын Аҗсны иатәоуп... Ғара иахтәоуп азоуп уи аҗбақәа хыргыларыи җауаажәлар изырхыҗо... Ғара иахтәоуп азоуп хҗаҗыи иахбо ажәфангыи, җаруаа есымша ахылаҗшра зхарҗогыи җтәыла аҗырхага амоурҗ! Еилишәкаама?

– Еилахқааит... ибзиан аихабыра классқәа рҗгыи аҗсабаратцара асаҗқәа аҗсышәала җархысуазҗгыи... иара ихазҗо арҗафгыи даҗсуазҗгыи! – рхәан иаибарҗчан, еимак рымазамкәа рыфнықәаа рахыи иааццакит.

Ашәишәи-Ғырбаба

Анғлыз жәлар рлакә

Ғенак Ашәишәи-Ғырбаба агәышпы җығаны җағы-җағы ашта ишықәыз, – хәаң! – хәа ахагәҗатәкә ак ықәхаит.

– Шәсыцхраа! – иаагәҗатәыгәҗатәит Ашәишәи-Ғырбаба. – Ажәәан албан икахауеит! Сыәны сцаны ақкәажә иласхәап икалаз арыцхара, – ахәан, еиханы идәықәлеит. Ишнеиуаз, амәан Ақыз-Ғымпыз аңылеит.

– Уғкәаса уабацои, Ашәишәи-Ғырбаба? – иҗааит Ақыз-Ғымпыз.

Ақкәажә лахь сцоит, ажәәан акаҳара ишағу ласхәароуп!

– Саргы суццоит!

– Уәны усышьтал!

Рәыҗагы еибарыәны идәықәлеит. Ишнеиуаз, Акәата-Кәатына аарңылеит.

– Шәығкәаса шәабацои, Ашәишәи-Ғырбаба, Ақыз-Ғымпыз? – инаҗааит Акәата-Кәатына.

– Ақкәажә лахь хцоит, ажәәан акаҳара ишағу лаххәароуп!

– Саргы сшәыццоит!

– Уәны ухашьтал!

Рыхыкгы еибарыны идэыкэлит. Ишнеуаз, Акарт-Картына аарпылеит.

– Шыфыкса шабацои, Ашэйшэй-Фырбаба, Арыз-Фымпыз, Акэата-Кэатына? – инатцаит Акарт-Картына.

– Ахкэажэ лахь хцоит, ажэван акаҳара ишафу лаххэароуп!

– Саргы сшэыццоит!

– Уоны уҳашьтал!

Рыпшыкгы еибарыны идэыкэлит. Ишнеуаз, Арбагь-Чырпагь аарпылеит.

– Шыфыкса шабацои, Ашэйшэй-Фырбаба, Арыз-Фымпыз, Акэата-Кэатына, Акарт-Картына? – инатцаит Арбагь-Чырпагь.

– Ахкэажэ лахь хцоит, ажэван акаҳара ишафу лаххэароуп!

– Саргы сшэыццоит!

– Уоны уҳашьтал!

Рыхыкгы еибарыны идэыкэлит. Ишнеуаз, Абгахэычы-Цэатачы аарпылеит.

– Шыфыкса шабацои, Ашэйшэй-Фырбаба, Арыз-Фымпыз, Акэата-Кэатына, Акарт-Картына, Арбагь-Чырпагь? – инатцаит Абгахэычы-Цэатачы.

– Ахкэажэ лахь хцоит, ажэван акаҳара ишафу лаххэароуп!

– Аха шэызкэу амца зынза даеацъара шэагоитеи, – ахэит Абгахэычы-Цэатачы. –

Сара ибзианы издыруеит ахтынра ахыкоу. Ишэтахума, уахь шэымцапызгоит?

– Азамана! – игэыргьатца икалеит Ашэйшэй-Фырбаба, Арыз-Фымпыз, Акэата-Кэатына, Акарт-Картына, Арбагь-Чырпагь.

Рыхыкгы Абгахэычы-Цэатачы инашьтагыланы идэыкэлит.

Иаманы ицо, ицо, ицо – атымтшэараф, атыора лашьцараф иаанагеит.

– Абри амца ахтынрахы иаихтэаны унанагоит, – ахэит иара. – Азэазэала шэышьтагыланы шэфаашэха, ахышэтхэа уа шэнеиуеит! Шэыуа апхьа ицода?

Рызегь Ашэйшэй-Фырбаба цар ртаххеит, иарами зегь рапхьаза ажэабжь захаз, ажэван акаҳара ишафу ахкэажэ лахэаразы идэыкэлаз. Аха Ашэйшэй-Фырбаба агэы трысит.

– Мап, мап! – ахэит иара, ишэапырхапуа. – Апхьа сара сцазом! Ак сыхьыр, ускан ахкэажэ илазхэода ажэабжь хлымзаах?

– Шэзыцшэои ура? – Абгахэычы-Цэатачы ачҳара хыжжуа иалагеит.

– Сара сцоит! – ахэит Арбагь-Чырпагь: еицыз рахьынтэ иара гэымшэак акэзаарын.

Атыора лашьцара ишааталазтэка, Абгахэычы-Цэатачы, арбагь илақэбацын, ахэламшэы акит.

– Кары-ка-кыу! Шэыбнал зхы зтаху! – ихэхэит Арбагь-Чырпагь.

Ашэйшэй-Фырбаба, Арыз-Фымпыз, Акэата-Кэатына, Акарт-Картына – рызегьы шэан, ишзахэоз илацканы иот.

Зегь рапхьа ионы ицон Ашэйшэй-Фырбаба.

Дук мыртыкэа Арбагь-Чырпагьгы рыхьзеит. Аха иасахьахэыраз ауп иухэара – еилажэжэа, ицэгэыхаа! Иреигьыз ахэы бырфын блахкыгақэа Абгахэычы-Цэатачы ахапыцкэа рфэы иаанхеит.

Ирулак Ашэйшэй-Фырбаба, Арыз-Фымпыз, Акэата-Кэатына, Акарт-Картына, Арбагь-Чырпагь еибга-изыда рышьтахька игьежыт. Уинахыс уантэи цъара ацара затца ргэы итарымкрыз.

Ахкэажэгы илмаҳаит, иалбган икаҳауаз ажэван атышэа.

Ештегеит, аус адиулеит Валентин Кэагэаниа

АҖХЫНТӘИ АҖСШЬАРАМШҚӘА ШЫСХЫЗГАЗ

Сара аҗхын бзиа избоит. Аҗхын җаҗсы җшьоит, амшын җталоит, аныҗәарақәа мөаҗаагоит.

Сынтәа сара җсшьара сцеит Ткәарчалка. Уа сара исгәәҗхоит, аҗсабара аҗшзара тысхуеит. Иара убас сыҗсы сшьон Ешыра ақыҗа. Сара Ешыра ахаан сымҗазаҗызт. Уи ақыҗа даара иҗшзоуп.

Аҗсшьарамшқәа рынтәамҗазы сҗааҗеи сареи җаҗаит Драндатәи акалмаҗаазарҗа. Уа аҗсыз скит, аҗсызкра даара исгәәҗхеит. Нас саҗәшьеи сареи җаргеит Афон җыҗ. Уа иахбеит азхыҗеара. Җталеит Симон Канонит иҗаҗы.

Аҗхынтәи аҗсшьара мшқәа сара даара исгәәҗхеит. Сазыҗшуп җаҗхыҗатәи аҗсшьарамшқәа аныҗало, Аҗсны сахымнеиҗ, исымбаҗ аҗыҗ җшзарақәа рахь сҗааҗәа сырғап, исдырбап җәа.

Александр Аиба,

Б. Шынкәба ихьз зху

Аҗәатәи абжьаратә школ №1, 4 аҗкласс аҗаҗы

АҖХЫНТӘИ АҖСШЬАРАМШҚӘА

Аҗхынра сара зегь иреиҗгасшьо аамҗоуп. Аҗхынра зегь рааста иауу җсшьарамшқәоуп.

Рашәара мза аҗны исхызгеит, ашәҗкәә срыҗхьон. Ғымчыбжь алагар аҗны сыҗан. Уа даара исгәәҗхеит, аҗызҗәа җыҗқәеи сареи җаибадырит. Мышкахьы җынтә амшын ахь җныҗәон.

Алагер саналга ашьҗахь, ақыҗарахь сцеит сандулахь. Сара даара сеигәырҗеит санду дахьызбаз. Хәылбыҗхала санду слыҗхраауан.

Иаанхаз аҗсшьара мшқәа ашкол ахь аҗара сеазыҗкаҗон. Сара даара исгәәҗхеит сынтәа аҗхынтәи сыҗсшьарамшқәа.

Есма Ешба,

Д. И. Гәлиа ихьз зху

Аҗәатәи 4 абжьаратә школ аҗаҗы.

АХТЫС

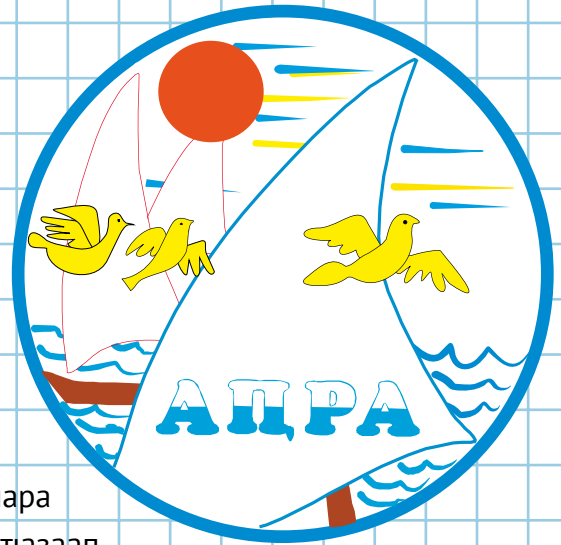
Апхын аңсшыра мшкәа
раан, хара саб иқытахь Члоука
хцалон. Убас зны сани, саби,
сахәшьадуи ханцоз сара
сзыцәшәаз ахтыс хакәшәеит.

Амѡан хашцоз, абнара
рацәаны иахыкәз ахәыцкәа ракәу азәы амца ацреитцазаап,
амца рацәазаны аѡада аеышьтыхны, алѡа ахыцәаны хазлацоз амѡа
азааигәахара иафын. Саб амца ақынза хназаанза, амашына ааникылан шәтымцын
хәа хәхәаны, абна дылаланы лаба дуззак пшааны амца дасуа, дасуа ирцәеит.

Сара даара сшәаны сықан. Саб ихаихәеит, абна амца ауркыр шыкамло, ирацәаны
абна агәахыы амца наскыар, иузырцәазом, аѡнкәа рахь ицар калоит хәа.

Миранда Цәыцъба,

Н. Лакоба ихыз зху Ақәатәи абжыратә школ № 10 ацафы

НАНДУ ЛКӘАРТ

Цыгъарда сықан Дадү иѡны,
Инсыжыит ажәеинраала ѡны.
Сыхыз адыруазаап ркәарт,
Ғытуа исышьтан Нарт, Нарт.
Нандү исалхәеит уи змааназ,
Кәарт акәзаап уи иахәаз
Уи акәчарақәа ирыцәшәөзаап,
Рааигәа унеир кәарт хәа уаршәөзаап.

Нарт Амчба,

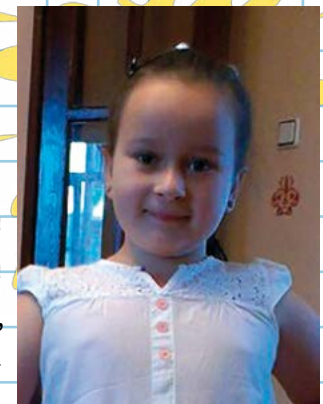
Б. Шынкәба ихыз зху
Ақәатәи абжыратә школ № 1 ацафы

САХӘШЫА ХӘЫЦЫ

Ғымз дыртоуп сара
сахәшьа хәыцы. Уи макъана
дхәыцзоуп дызуахәмарзом,
аха сара санныкәо сахь-
цо дсыхәацшуашәа збоит,
сышьтыбжь лахауеит, дзырѡуеит. Сан дышьтыхны
дыслыркуеит, дыцәкахар хәа дшәаны ларгыы хәа-
игәа дыкоуп, дыскыар шыкамло салхәахыеит, ус
ашышьыхәа слацәажәоит, лыхыз анысхәалак акы-
раамта дсыхәапшуеит. Сахәшьа даара бзиа дыз-
боит, ирласны ддухар стахуп.

Алина Ажыба,

абжыратә школ № 5
аѡбатәи акласс ацафы.

АДАҒЫ-ХӘЙНТҚАР

Алакә

Излархәо ала, анкә-анкәза зны дықан абри адунеи акны хәйнтқарк. Иман уи азә латкыыс азә деиғны аңацәа. Аитцбы зегы дреиғын, дрылыңхон. Цхны мшык азы, аҫакарха, уи ацець дхықәтәаланы лыхтәы мпыл цшза далахәмаруан. Цас иауазшәа ампыл дахынасыз, икәырны ағынанахан, ацець илҫашәеит. Атыңха ари даара лгәы лнархыт – илҫахымызт абас бзиа илбоз лыхәмарга лцәызыр. Ус иаалыркәаны бжык аалахауеит:

– Аскак ихәаганы бзыхтәыуо закәызеи, аҫкәажә?

Лхы нхырхәхәаны ацець дылҫаңшызар, лылаңш нақәшәеит дағ хәычык.

– Ушыспырхагамхара уара наҫ, ацець сыхтәы мпыл сыцәҫашәеит сара, – лхәеит лара, инеимаҫәаны ацәыуараггы дағын.

– Бымцәыуан, аҫкәажә, сара бара сбыцхараауеит. Амала, убри азы ибасхәогы набыгзароуп. Зегь раңхәа иргыланы барей сарей хәиҫызцәахароуп, хәицыхәмарлароуп, креицахфалароуп – быхь-

тәы саан ҳаицанчалароуп, уахынла биарта бымбыл саргыы сылаи-
ароуп.

Адагъ атахракәа зегъ дырзыразхеит атыпҗа. Аха адагъ ахәмарга
аманы ианаакылс, атыпҗа деиханы аҗныка ддәықәлеит.

Адырҗаены, аишәа рхианы, крыфара хәа данынатәоз аамтазы,
аҗбап-аҗбапхәа шытыбжык аагеит. Дышытыпа-шытыпо амардуан
даҗан азәы. Ус бжыкгы аагеит: «Иаабгәаларшәа, аҗкәажә, сзықә-
быргәығыз, ашәгы сзаарт!»

– Изакәызеи уа иҗоу? Атак сыт, акгы сцәымзакәа! – адца җаитце-
ит аб-ахәынтҗар. Уи ицәылтәахуаз акгы ыҗамызт, аиаша аацәыр-
ганы иапҗаа инықәылтцеит.

– Иабаргәузеи, нас, ауаҗы ажәа ибтазар, бажәа ажәазароуп –
инагза! – адца җаитцеит ахәынтҗар.

Дзықәшәаз акәын, иҗаҗаза ашә аартны, адагъ ааҗналыжълеит
атыпҗа. Уи илтахытәҗамызт адагъ дадтәаланы саанк дацанчаларц,
аха шыта мап ацәкышыагы лымамызт.

Адагъ ахапыхәа акрыфара иалагеит, лара лҗаца лҗахыы илы-
зҗагом. Убас лгәы архынхәуан ихыиатцәаза, ицәыртцәыруа лапҗаа
итәаз адагъ!

Иара акэзар, азхара анафа ахы иааѡахан, усгыы ахэеит:

– Иѡабуп, ахкэажэ. Сара сызхаратцэќья сфеит. Шыѡа сыцсы сшыаргыы цэѓьам. Саашыѡыхны бцэарѡа бымбыл сылариа.

Лгэи лылаѓырзи ааилаѡэеит ахкэажэ. Ишѡалѡахымыз адаѓь лгэыѡакны лиарѡахьлѡыналхар! Аха даеа мѡакы лымамызѡ. Илакѡа ырцэѓьаны даалыхэаѡшит лаб-ахэынѡќаргыы. «Ибхэазар – ибхэаз наѓза!» – ахэон уи иѡанѡшылара.

Адаѓь зманы зѡаазхаз, дышиашаз лцэарѡахыы дмааикэа, уи наганы акэакь иныќѡалыртэеит.

– Иаабгэаларшэа сзыќэбыргэыѓыз! – ахэеит адаѓь. – Сара сааѡсоуп, иаасхысцэаргыы сѡахуп. Абыржэыѡэќья снаганы ацэарѡакны снышыѡаѡа, мап анакэха, баб иќны сашшуеит!

Дааикэашэеит аѡыѡѡа ѡшза. Днышыѡасны адаѓь аашыѡылѡаан, ирыууа адашыма инанылќьеит.

Иара уи акэхеит, ихэымѓашыаны дызхэаѡшуаз адаѓь ахатыѡан деиѡыхаха арѡыс ѡшзак дааќэгылеит. Уи аѡыѡѡа илзеиѡеихэеит дзыќэшэаз арыѡѡара атэы: гэаѓла иѡэыз аѡыныш ддаѓьны дааќэлырхеит, деиќэзырхараны иќазгыы ахкэажэ лакэын. Ари даргэыргьеит, насыѡ ду лнаѡеит ахкэажэ, иаарласынгыы арѡыс диццеит. Иане-ибага ашыѡахь иаргыы ларгыы насыѡ рыманы инхон-инѡуан абри адѓьыл аќны.

Аишыѡэа Гриммаа

АЖӘАХАТЫРБАГАК ИАЗКНЫ

Ақсуаа аишәа ианахатәоу ажәахатырбагақәа рацәаны рхы иадырхәоит. Ажәахатырбага захьзу апатукәцага ажәақәа роуп. Ажәахатырбагақәа рахь иатцанакуа ажәеицааирақәа иреиуоуп: уххь згеит, ухатқы сцеит, ухы шьарда ннацааит ухәа убас ицегьы.

Аишәа ианахатәоу ирхәо ажәахатырбагақәа функциас иныкәырго – апатукәцара афункциоуп. Аишәафьы аныхәафәқәа раанкылашьа иаххәааны, ихәмарны ирхәо ажәахатырбагақәагы ыкәоуп.

«Уеимаақәа ушьапы ркуаны, сасра ақсуаа рышкә умцан» – рхәоит ихәмарны. Избанзар, ақсуаа аныхәафәқәа зегьы игыланы ауп ишааныркыло.

Аишәафьы аныхәафәқәа раанкылашьа иақәымшәо изыхәа ари ажәеицааира – иаазагоу, ипатукәцагоу ажәахатырбагоуп. Ишдыру еипш, ажәытә ақсуаа ирқазшьан ауафьы дмыргәаазакәа патукәцарала, игьу иахәара.

«Уеимаақәа ушьапы ркуаны, сасра ақсуаа рышкә умцан» – хәа ихәмарны ирхәо, ари – ажәа азқазәцәа иапырцаз ажәахатырбагоуп.

Артиом Ахсалба,

Д. Гәлиа ихьз зху Ақсуатцаратә институт
абызшәа атцара иазку алабораториа аусзуфьы

АМАЛАНЫҖӘА

Ажәабжъ

Хәыцрақәак срыланы сышнеиуаз, маланыкәала чкәына хәычык даасыкәшәан саарылихит. Ацкәын дыпхашья-пхатцо ималаныкәа даакәтцын ацсшәа сеихәеит. Хәицны ааигәа икәз шәшьырак афы ханыназа, хәпсы ааитәхкырц хныцдалеит. Ацкәын ималаныкәа санахәапш, иара ишьашәало ихәычын. Аха, сыннакылап аасгәахәын сақәтәарц ианааимысх, рацәак итәхымзаргы инимырцшит. Амаланыкәа фыцын, излеилыскааз ала, ааигәа итәацәа изаархәаз акәын. Сақәтәарц сшьапы анахызгоз аамтәзы, атаххәа иаасгәалашәеит схәыцра иадхәалоу хтыск.

Уи ашықәсан сахәшьеи сареи ацхынтәи хәпсшьарамшкәа Арасазыхь, хандуи хәбдуи рфы иаххаагон. Хтәацәа ихәртәз афхәара анынцәа, сабду машьынала Баслахәка хааигеит. Иаарласны афбатәи акласс ахь сцараны сыкан. Ашкол ахь ацара сәазсырхиалар акәын. Абжьяапны аангылар сахьцалакгы кыр аамтә иззычхауамызт, афныка игәхьяазго салагон. Уажәы мчыбжык стәацәа рыда иахьысычхәз уамашәа избон.

Аоны агәшәәҗ ханаагылатәҗба, амашына сыөтҗбан, ашта агәта
иааихъаз сҗаацәа снарыдыххылан, срылатцәаны аҗсшәа расхәеит.
Хазегь хәиманы аоны ханыөналоз саб снаскьеипҗбан, аҗзывараҗ
икыдгылаз амаланыҗкәа сирбеит. Мҗәыжәөада сҗыруа, сгәы җыҗны
ицо сааҗалеит. Сара исоуит сзеилахауаз, уаха сыцәар сыпҗыз иалаз
рапҗхәатәи смаланыҗкәа.

Иааит ашкол ахь ацара аамҗа. Ашкол аҗынтә санаалак, сыдҗақәа
җамҗакәа амаланыҗкәа ақәтәара азин сымамызт. Өнак ашкол аҗы
заа хәурышьҗит. Саргы сөынмырхакәа аоныҗка саан, снатәаны
хыма-псыма сыдҗақәа зегь җастеит. Саб җасс иман аурокқәа
аныҗасталак сгәәҗара. Саб сыдҗақәа зегь шыҗастаз гәәҗаны
даналга, азин имысхын, смаланыҗкәа сақәтәаны агәшә сынҗыҗит.
Агәарабҗьара сыбҗьаланы сышнеиуаз қәрала исеихабыз,
шәагаалагы кыр исапызгоз сөыза чкәын дысҗылеит. Смаланыҗкәа
аниба дақәсыртәарц дсыхәеит. Сара смаланыҗкәа сеичахауан,
аламалагы зегьы ақәсыртәомызт. Сөыза иҗиҗыр хәа сшәаны мап
шицәыскызгы дсыхәо-дысчо сазааигеит. Аха смаланыҗкәа хәыҗы
дыннакыло иҗазма, дақәтәаны иаҗанынеиха иааизҗкәыҗын, агәта
ахьазеиҗараз иаахжәеит. Ас ахьихьыз даара ицәымыҗхеит уи,
саргы иаразнак сылабҗыш аасҗахәхәит. Смаланыҗкәа сыманы
аоныҗка сааит, аха абҗьяапҗнеипҗш сақәтәаны акәымкәа, савагыланы,
иркәыркәыруа.

Уажәы, исымөалахаз арҗыси сареи ашәшьырҗа ханаатцала,
ималаныҗкәа сақәтәарц сшьапы анахызгоз аамҗазы, ари ахтыс
аасгәалашәеит. Амаланыҗкәа сақәымтәакәа наҗ изсырхынхәит.
Аҗкәынгы дшымгәыҗуаз ас ирласны ималаныҗкәа аниста, иблақәа
аацырҗырит. Маҗк хәпсы анааиҗахк, хәиҗны хәынаххеит. Иара
дҗон маланыҗкәала, сара – шыапыла...

Аинар Ғыҗанаа,
Ғ. Р. Хьйба ихьз зху Баслахәтәи абҗьаратә школ аҗаөы

Еиуеипшым

Ан лхэычы дизагъуеит:

- Ашышь еипш иугэйтататои!
- Уара ашышь захъзу удыруоу?
- Издыруеит, сан, ахэа иахшаз ауми!..

***

Аб, ахэычы игэы бзиам хэа ахақым иахь днеигеит.

- Ихъазеи? – дцааит ахақым.
- Акрыфара дакэыцит, ахэша, акэац, ашэ, ача... акгы ифазом.
- Избон?
- Ихмазам.

Анбан хэмарра

Манча анча ирчон – **ч-ч**

Хауида ахатэы лхауан – **х**

Гэыгэ Абзагэ имагэ игеит – **гэ**

Баграт Иуанба абга ибеит – **б.**

Ажэапқақэа

- Мцхэаф ица гэырғыа дагеит.
- Илоутцаз ауп иааурыхуа.
- Ацха иацэаашъаз датцагеит.
- Ала ишэаз аетэа иеишуеит.
- Атэуашъа ззымдырыз ихы циѐит.
- Азы иаанагаз ацша иагеит.

АМЫШӘХӘАРАҚӘА РЕИМАК

Амшәхәарақәа абна илалан ишнеиуаз амѡан ашәхак рбеит. Ирҗаххеит уи ашәха ейҗараны иршарц, аха ирылымшеит: урт азәы ейҗаны иоур хәа иацәшәон. Нас аймакра иалагеит. Рыбжыы заҳаз абгахәычы амшәхәарақәа рейҗәкразы уахь имѡахытцит.

Амшәхәарақәа абгахәычы иазеитәрхәеит изықәшәаз арыцҳара атәы: Абгахәычы рзызырѡны агәра днаргеит ашә ейҗараны ишаны ишырнаҗо азы. Ашә аашытнахын агәҗа пнаеит, аха рыцҳарас иҗалаз азганк еиҗа иеиҗахеит. Абгахәычы аалаган ейҗаз инацҳан иамхны иафеит, уи ашыҗахь иахәәпшзар еиҗаз ейҗахеит.

Дырѡегых ейҗарамхеит! Еиҗанацҳаит ейҗахаз, убас мацара ейҗараз ашә пҗеыха хәыцқәа җалаанза иацҳауан.

Зынза ихәыцҳазаргы, шыҗа ейҗароуп! – ахәеит абгахәычы.

Ғәәҗахара шәымазааит!

Сара Иуанба Баграт соуп,
Сахәшьа Лана дцәыуо дтәоуп.
Ампыл лыҗтар лҗахуп,
Сара сдууп, ла дхәыцуп.
Илыҗ рхәеит сани саби,
Аха схала сус сҳасабит.
Ампыл лымхны истәәахит,
Лана акьанҗыа лсырkit

НЕСТОР ЛАКОБЕИ АҔСУА МҔАЦЫРҚӘА РЫЗЦААРЕИ ИРЫЗКНЫ АЖӘАҚӘАК

Сынтәа 80 шықәса цуеит иналукааша ауаажәларратәи аполитикатәи усзуо, Аңсны ахада Нестор Аполлон-иңа Лакоба дтадырхеижьтеи. Уи аахыс акыр аамта шцахьоуггы, иахьаггы имацым хажәлар рцеи идхәалоу, ишахәтоу итцаам азцаарақәа. Урт ируакуп аңсуа мҔацырқәа рыцсадгыл ахь рырхынхәразы Нестор Лакоба инапы злакыз аусқәа.

Аңсны азыхәан ишьаартцәырахаз XIX ашәышықәса, анаџстәи хажәлар ртоурых мџа ианымцшыр ауамызт. Зыцсадгылаф ихдыртцәаз аңсуаа атәымдгылаф ианнанага, ахеиқәы-рхара акыр ирцәыуадаџхон. Аңсны иаанахаз ракәзар, рзинқәа рымхын, акыр жәашықәса атаххеит иаңырхыз рхәынтқарра аиташьақәыргылара.

Еиџыршаз хажәлар 1887 шықәса инаркны 1917 шықәсанза рхабар еибаздыруамызт. Уарла-шәарла Тьырқәтәылантәи Аңсны иаауаз аңсуаа шықазггы, азеиңш тагылазаашьа акыр иуадаџын.

XIX ашәышықәса инаркны зыжәлар рџахәы зхәашаз аңсуа цеицәа еитцагыло иалагон. Абри аамтаз, ижәлар алашә имџа ианымхаларц, ацәымза лаша рзаиркырц азы даацәы-рцуан Дьирмит Гәлиа. Уи иааитцагылон арғажәџара изызушаз аңсуа цеицәаггы. Аха акыр иуадаџын уи аамта.

Ускан Аңсны Урыстәылатәи аимпериа иахьңшыз колониак аҳасабала иаанхон. Аха 1917 шықәсазы иқалаз Октиабртәи ареволиуциа ашьтахь, хажәлар гәығрак роуит 1864 шықәсазы иаңырххьаз Аңсны Ахәынтқарра аиташьақәыргыларазы. Уи аус мариамхеит. 1918 шықәсазы ақырт меншевикцәа Аңсны рнапаџы иааргеит. Ускан рашьцәа ирыцхра-арц Шәлиман Бганбеи Цьамалбеқ Маршьани Тьырқәтәыла 2500-џык аңсуаа еизыргеит. Ағбақәа хңа рыла Аңсны изхытцырц (Гагра, Ақәа, Очамчыра) рөазықартцеит. Аха амшцәгьа бааңс иахьканы 500-џык зтаз ағбақәа руак ауп азиас Кәыдры амшын иахьалало азааи-гәара азхытцра зылшаз. Мықәтәи ауахәамаџ аңсуааи ақырт меншевикцәеи еибашьит. Аха аңсуаа хьамтцыр амуит...

Егьа ус акәзарггы, ари ахтыс ашьтахь, амшын зыбжьаз аңсуаа атәымдгылаф инанагаз рашьцәа ржәџахыр рнырит, еигәныџыртә лшарақәак қалеит. Аңсуаа рыцсадгыл ахь рырхынхәра аус иацхраатәуп, уи мџақәак азылхтәуп хәа Аңсны аџныцқа аилацәажәарақәа

азбаразы, ускан Ацсны анапхгара ирылшоз картон. Иазгэататэуп, ацсуа жэлэр рцеицэа ари аус рыбжыы шақэдыргаз. Урызфлымхартэ икоуп агазет «Ацсны қапшы» ианылаз ацсуа интеллигенция ахатарнақэа рыстатиақэа. Иахьязы урт тоурыхтэ хытхыртак иафызозуп. Уи ашықасан Дмитрии Маан иоуан: «...Тырқэтэылантэи ацсацэа раагара зеиғьыкам уыс бзиоуп Ацсназы, аха ари уыс дууп, уыс хьантоуп: ари ауыс анагзара ахшыф дуи, амчи, амалрацэеи атахуп. Ацсны аихабыра рхафы иааганы иашьталар инарыгзар, икарцар қалап. Дара уырт рыла акэымзар, даеамфак ала ари аус ақатцара уафы изалыршом...» (шэахэ. агаз. «Ацсны қапшы». май13, 1926 ш.).

Иуль 18, 1928 шықэсазы Нестор Лакоба ихьзала Илиас Македониантэ даеа салам шэфкэык ифит. Уи афгы иазгэеитон атэым дгылаф инхаз ацсуаа рыцсадгьыл гэакьа иазыхынхэырц шыртахыз. Абри атагылазаашья хасаб азуны Нестор Лакоба СССР аихабыреи СССР адэныкатэи аусқэа рминистрреи рфапхья ари азцаара шытихит, иахэтэз ашэфкэа дэықэитцеит. Аха Сталин ацсуаа рлахьынцэа даеакала дахэацшуан. 1931 шықэсазы Ацсны Ахэынцарра астатус автономия афынза иларкэны Қырттэыла иалатцан...

1934 шықэсазы Нестор Лакобеи Шэлиман Бганбеи ацсуаа рыцсадгьылахь рырхынхэра азцаара ишалацэажэоз тоурыхла идыруп. Нестор Лакоба иахьынзаилшоз ари азцаара азбараз иеишэон...

Ара иаахгоит Гэдоутэ араионтэ газет «Бзыц қапшы» аредактор хадас иказ Инвер Афзба игэалашэарақэа рцыцтэахак: «...1936 шықэса декабрмза антэамтэз акэын. Нестор Москвантэи дхынхэит. Уи игэалақазаара бзиан. «Хазцаарақэа зегьы збоуп, урт иреиуоуп, Тырқэтэылантэи ацсуаа Ацсныка раагара азцаарагы. Аха ус хэыцқэак рызбараз Қарт ицатэуп» ихэеит Гэдоутэ араион ақтив реизарафы. Аизара ашьтахь, абыргцэа, Нестор Қарт дымцарц ихэон...»

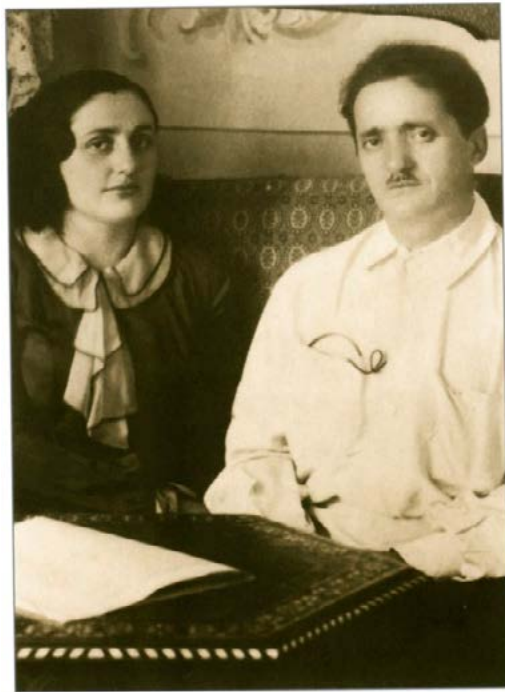
Аха ускан Нестор дрызнымкылеит. Қарт дахьцаз ицсы тань дзыхнымхэит. Бериа ифнафы ашхам итаны дшыын. Абра иазгэататэуп хтыск. Нестор Лакоба иан Шьахэсна Цьбергьениа лыцкэын даньылцэыуоз лмыткэма иалан абасеипш ажэақэа:

«...Сыцкэын, уан,
Алаатых уан,
Амшыннырцэ икоу уашьцэа
Уцсы рықэуцэама, уан?»

Нестор Лакоба ицсы танатцы, атэымдгьыл иқэхаз ижэлэр рлахьынцэеи рыцсадгьыл ахь иширхынхэышаз азцаарақэеи дрызхэыцуан. Уи гээзтахьыз Дырмит Гэлиа «Сыцсадгьыл» захьзу иажэеинраала Нестор изикхьан. Аханатэ уи абас акэын ишықаз:

«Сыхаара, Лакоба,
Икалазеи, закэызеи?
Иуцшаауазеи, иуцэыззеи,
Абас улахь зеиқэузеи!?

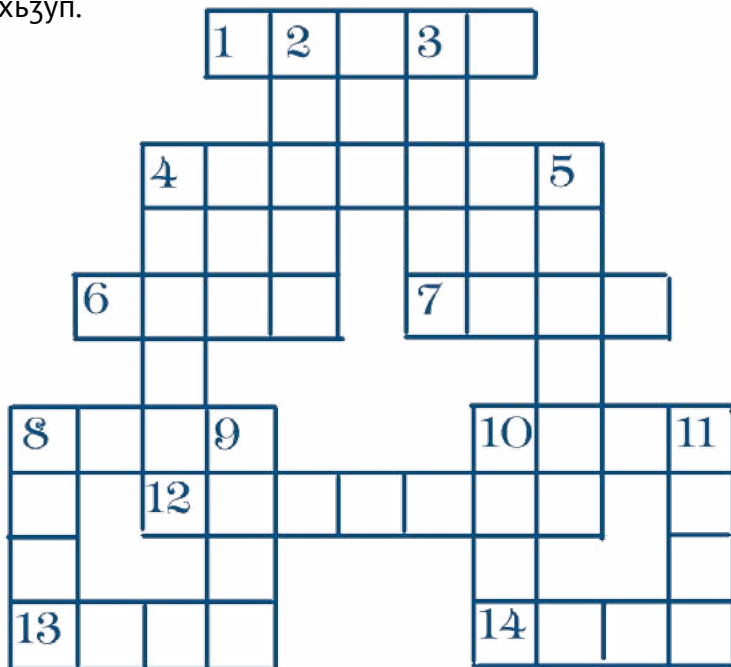
Нхыцқа ицаз угэырфэома,
Мшыннырцэ икоу уцэабэома?
Сылашара, Лакоба,
Абас улахь зеиқэузеи?

Ажәиҥда

Армарахьтә арғарахь: 1. Цысуа жәлоуп. 4. Жәйтә цысуа цхәыс хьзык. 6. Ашхам амецинафы рхы иадырхәоит. 7. Азиас еиҥа иахьыггароу. 8. Атыц рбага. 10. Аамста жәлак. 12. Зхы-зтыхәа еилгам. 13. Ашьха агәыцә. 14. Урыстәыла қалақьк.

Хыхьынтә цақа: 2. Канада инхоз хцъынцъуаф ихьз. 3. Зиас хәычык ахьз. 4. Урыстәыла ақалақь. 5. Ацъықәреи злеизырго. 8. Акәац ацсылара. 9. Жәлоуп. 10. Амзақәа руак. 11. Цхәыс хьзуп.

Атәккәа: Амаба, Мурат,
Бзана, Сарпана, амац, аран,
акалат, Самара, абра, Маан,
апылхат, ашша, ахра, Тула,
Ната, Марп, Анба.

АЖҤАБЗ

№4, 5, 2016

АРЕДАҚТОР ХАДА ИННА АХАШЦҚА

Аредақциатә еилазаара:
Е. Ажыба (аредақтор хада лхатыцуаф,
атакзыцхықәу амазаныкәгаф),
А. Гогәуа, Гә. Кәыцниацха,
В. Цәыцба (асахь. редақтор),
Н. Кәыцниа (акәша аредақтор).
Компиутерла еикәлыршәеит С. Сазба,
акыцхьоы Н. Кәарчиацха.
Акорреқтор Ц. Киутцха.
Ажурнал сахьала еикәиршәеит
В. Цәыцба

Амцабз (Пламя)

Детский журнал Союза писателей Абхазии.
Выходит один раз в 2 месяца.
Адрес редакции: 384900, г. Сухум.
ул. Званба, 9. Тел.: 226-25-52
Отпечатано ЗАО «Арашь»
г. Сухум, ул. Эшба, 168

Акыцхьыртахь ирытоуп:

Аформат 60/84 1/8.
Аофсет кыцхь хкы I, 86 кь.бгьыц.
Атираж 4000.
Аәатцацқа
Икыпхьуп ИАЕ «Арашь» акны

Аредақция атызтыц: 384900. Акәа ак.,
Ажәанба им., 9. Атәл: 226-25-52

Итыцуеит 1957 ш., лацара (май) мза аахыс